

Folket og Forsvarssaken

En analyse av Folk og Forsvars offentlige utstillinger i 1953

André Espelid

Masteroppgave i historie for Lektorprogrammet

HIS4095L – 30 Studiepoeng

Våren 2023

Universitetet i Oslo

Institutt for arkeologi, konservering og historie, IAKH

Det Humanistiske Fakultet

Folket og Forsvarssaken

En analyse av Folk og Forsvars offentlige utstillinger i 1953

Av André Espelid

Masteroppgave i historie for Lektorprogrammet

Universitetet i Oslo

Våren 2023

© André Espelid

2023

Folket og Forsvarssaken

André Espelid

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

www.duo.uio.no

Forsidebildet viser Folk og Forsvars forsvarsutstilling på Skansen i august 1952.

Foto: Sverresborg Trøndelag Folkemuseum, <https://dms-cf-08.dimu.org/image/032ykUoF5H33?dimension=1200x1200>

Sammendrag

I årene rundt dannelsen av NATO foregikk det et iherdig opinionsarbeid i et forsøk på å vinne befolkningens hjerter og følelser i en tid preget av den kalde krigens geopolitiske spenninger. Arbeidet tok mange former, hvor spesielt bruken av offentlig diplomati skulle bli et viktig våpen i opinionskrigen om den norske befolkningen. I Norge var utenlandske aktørers tette samarbeid med norske individer og organisasjoner svært viktig for å utføre det offentlige diplomati. Her var spesielt organisasjonen Folk og Forsvar en viktig alliert i det vestlige påvirkningsarbeidet mot den norske befolkningen, hvor organisasjonen skulle drive «et omfattende opplysningsarbeid for å øke oppslutningen om den offisielle linjen i norsk sikkerhets- og forsvarspolitik». ¹ Til tross for at Folk og Forsvar benyttet mange ordinære metoder for å gjennomføre sitt arbeid, benyttet de også mer spektakulære virkemidler som forsvarsutstillinger for å øke oppslutningen om Forsvaret og det vestlige samarbeidet i NATO. Gjennom undersøkelser og sammenligninger av de to store utstillingene i 1953 skal denne oppgaven vise hvordan Folk og Forsvar formidlet om forsvarspolitikken ved utstillingene, og hvordan disse ble gjennomført, mottatt og vurdert i samtiden.

¹ Sigurd Sørli og Helle Kristiane Rønne, *Hele folket i forsvar: Totalforsvaret I Norge Frem Til 1970* (Oslo: Unipub, 2006), 112.

Forord

Det er mange som burde takkes for å ha bidratt med sin tid og energi underveis i arbeidet med denne oppgaven. Først og fremst ønsker jeg å takke de fantastiske veilederne mine Eirik Wig Sundvall og Helge Danielsen for den utrolige jobben de har gjort med å veilede meg gjennom dette arbeidet, og for den fantastiske oppfølgingen de har gitt meg underveis. Takket være dere ble denne oppgaven både lærerik og interessant å arbeide med.

Jeg ønsker også å takke de hjelpsomme ansatte ved Riksarkivet og Folk og Forsvar som har hjulpet meg å finne frem til arkivmateriellet som denne oppgaven i stor grad er basert på.

Samtidig vil jeg også takke familien for å ha støttet meg gjennom hele studieløpet. En spesiell takk går til Mor, Farmor og Pappa som underveis har vært villige til å høre på min endeløse prat om oppgaven, og for å ha brukt av sin fritid på korrekturlesing mot slutten.

Til slutt er det på sin plass med en takk til gruppa på lesesalen i 3. etasje på Niels Treschows Hus. Takket være dere ble det siste året av studietiden også det beste.

(Selv om Ligretto aldri vil bli det samme igjen.)

André Espelid

Oslo, 12. mai 2023

Innholdsfortegnelse

FOLKET OG FORSVARSSAKEN	II
SAMMENDRAG.....	VI
FORORD	VIII
KAPITTEL 1 - INNLEDNING.....	1
Problemstilling og avgrensning	2
Historiografi.....	3
Sentrale begreper for oppgaven	5
Offentlig diplomati	5
Kilder og Metode	6
Kildemateriellets troverdighet.....	7
Kapitteloversikt.....	8
KAPITTEL 2 - BAKGRUNN	9
Folk og Forsvar.....	9
Norsk vestvending, forsvarsbevilgninger og alliert militær bistand	10
Tidligere forsvarsutstillinger.....	11
KAPITTEL 3 – HARSTAD-UTSTILLINGEN.....	13
Økt forståelse mellom folket og Forsvaret.....	14
Et tverrsnitt av Forsvaret.....	15
Gjennomføringen av forsvarsutstillingen.....	18
«En imponerende utstilling»	19
En vellykket utstilling?	22
KAPITTEL 4 – REISEUTSTILLINGEN.....	25
Styrket forsvarskraft gjennom saklig opplysning	25
Reklame og medievirksomhet.....	26
Åpningshøytideligheten	28
Innhold og utstillingsmaterieil	30
Gjennomføringen av reiseutstillingen.....	31
Reiseutstillingens mottakelse i pressen.....	34
Reiseutstillingen en suksess?	36
KAPITTEL 5 – SAMMENLIGNING.....	38
Sammenligning av utstillingenes hensikt og målgruppe.....	38
Sammenligning av utstillingenes gjennomføring.....	39
Sammenligning av utstillingenes innhold.....	40

Utstillingenes mottakelse i samtiden.....	42
Folk og Forsvars vurderinger av utstillingene	43
KAPITTEL 6 – KONKLUSJON.....	46
KILDEmateriale	49
Arkivmaterieil	49
Aviser og tidsskrifter.....	51
Internettkilder.....	52
LITTERATUR	53

Kapittel 1 - Innledning

«en allianse av demokratiske stater som NATO kan ikke fylle sin oppgave hvis den ikke har støtte i en bred folkeopinion. Og det forutsetter igjen e[n] utbredt kjennskap til NATOs oppgaver og problemer. Her har Folk og Forsvar gjort en stor gjerning ved å spre nyttig kunnskap uten å drive propaganda.»²

I dag er det bred støtte i Norge til medlemskap i NATO. Da Norge i 1949 tok steget inn i NATO etter flere år med gradvis vestvending og blokkdeling av Europa, var det norske folks mottagelse blandet.³ I de første årene etter Norge gikk inn i alliansen var flere skeptiske til alliansebindingen og den store forsvarsoppbyggingen den førte med seg.⁴ Mange ønsket heller et alliansefritt og nøytralt Norge som skulle holde seg utenfor blokkpolitikken.⁵ Som et resultat av Norges medlemskap i forsvarsalliansen med USA ble det satset stort på militær oppbygging i Norge. Kritikere mente dette begrenset landets uavhengige handlingsrom og bidro til en eskalering av de internasjonale konfliktene på en måte som kunne gjøre Norge mer utsatt. Det var derfor et viktig anliggende for regjeringen og staten å sikre folkelig støtte til både Forsvaret, NATO-alliansen og den militære opprustningen av Norge. Koreakrigens utbrudd i juni 1950, gjorde behovet bare mer presserende. Dette er bakgrunnen for etableringen av interesseorganisasjonen Folk og Forsvar i 1951, som gjennom 50-tallet skulle arbeide iherdig for å fremme forsvarssaken og samarbeidet med Vesten og NATO. Men hvordan gikk denne organisasjonen fram for å formidle norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk? Hvilke målgrupper, budskap og kommunikasjonsformer preget organisasjonens strategi i den første tiden? En viktig tidlig satsing var omreisende utstillinger.

Denne oppgaven vil undersøke gjennomføringen av to slike utstillinger i 1953, med fokus på strategi, gjennomføring, publikumsmottakelse og organisasjonens egne evaluering. Nærmere bestemt vil søkelyset rettes mot utstillingene som ble holdt i Harstad sommeren 1953 og i Kongsvinger høsten 1953.

² Folk og Forsvar, *Folk og Forsvars arbeid gjennom 10 år* (Oslo: 1961), 26.

³ Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering 1949-1965*, (Oslo, Universitetsforlaget, 1997), 31.

⁴ Ibid, 31.

⁵ Helge Danielsen, "Pro-atlantisk påvirkningspolitikk i Norge i årene rundt 1949," *Internasjonal politikk* 77, no. 1 (2019): 108 & 115, <https://doi.org/10.23865/intpol.v77.1620>

Problemstilling og avgrensning

Denne oppgaven skal besvare følgende problemstillinger:

- Hvordan formidlet Folk og Forsvar norsk forsvarspolitik gjennom offentlige utstillinger i 1953?
- Hvordan ble utstillingene mottatt i offentligheten og senere evaluert av organisasjonen selv?

For å besvare problemstillingene på en tilfredsstillende måte er det nødvendig med noen videre avgrensninger og presiseringer. Først og fremst har jeg avgrenset hvilke utstillinger oppgaven skal undersøke. Siden reiseutstillingen bestod av mange like utstillinger rundt omkring i Norge, ville det ikke vært fruktbart å gå i detalj og sammenligne alle med Harstad-utstillingen. Derfor vil oppgaven fokusere spesielt på å sammenligne utstillingen i Harstad og reiseutstillingens åpning på Kongsvinger. Siden Kongsvinger var den første destinasjonen hvor reiseutstillingen ble arrangert, genererte den stor evalueringsvirksomhet og mye kildemateriale. Dette gjør utstillingen spesielt verdt å undersøke separat fra resten av reiseutstillingen, samtidig som den representerte reiseutstillingen på en god måte. Samtidig vil det være nyttig å sammenligne de to kampanjene, da dette vil bidra til å vise flere aspekter av hvordan Folk og Forsvar gjennomførte sitt utstillingsarbeid.

Opgaven er også tematisk avgrenset til å handle om Folk og Forsvars bruk av utstillinger i sitt informasjonsarbeid. På denne måten vil oppgaven fokusere på å gjennomføre en direkte studie av de to utstillingene, og deretter sammenligne dem. Dette fokuset vil være et mer fruktbart bidrag til den videre forskningen på området, da det vil gi en bedre forståelse av hvordan utstillingene ble benyttet og gjennomført i dette arbeidet. Imidlertid er det viktig å påpeke at denne oppgaven ikke vil vurdere effekten utstillingene hadde, da dette er svært krevende eller umulig å si noe om. Snarere vil oppgaven kaste lys over organisasjonens forsøk på å påvirke sine publikummer. Etersom organisasjonen hadde bred støtte fra det offentlige Norge, kan strategiske valg av målgrupper, budskap og formidlingsformer fortelle oss en hel del om det offentlige Norges oppfatninger og det norske folks syn på og forhold til Forsvaret, og hvordan man best kunne sikre folkelig støtte for den pågående militære opprustningen.

Tidsperioden er valgt av to grunner. Den første grunnen er at utstillingene i 1953 benyttet veldig ulike formater, og ble arrangert på forskjellige steder i landet kort tid etter hverandre, noe som gjør det interessant å sammenligne utstillingene dette året. Reiseutstillingen ser tilsynelatende

ut til å ha vært et helt unikt engangsprosjekt som ikke ble repetert senere, i motsetning til Harstad-utstillingen som var en tydelig videreføring av organisasjonens tidligere utstillingsvirksomhet.⁶ Den andre årsaken er at den militære bistanden og forsvarsbevilgningene som tema ble tonet ned etter 1953 i det offentlige diplomatiet. Etter 1953 rettet arbeidet med forsvars- og sikkerhetspolitikken seg i stor grad mot regjeringens representanter gjennom vanlig diplomati, istedenfor å forsøke å nå flest mulig i den sivile befolkningen.⁷

Historiografi

I Norge har historieforskningen på både internasjonal kald krig, samt den kalde krigen i Norge, vært et område som har opplevd stor vekst i fokus og popularitet siden slutten av 1960-tallet. Spesielt forskere tilknyttet Universitetet i Oslo og instituttet for Forsvarsstudier har vært sentrale for forskningen. Her har spesielt forskere som Knut Einar Eriksen, Olav Riste, Helge Pharo, Rolf Tamnes, og Geir Lundestad vært blant de mest sentrale. Innen fagfeltet har tematikk som utenlandsrelasjoner, alliansepolitikk, og i nyere tid også internasjonale fagområder har vært mest sentrale, og er de som er mest utforsket.⁸ Også bøker om historieforskning i de nordiske landene, som *The Cold War – And the Nordic Countries* har blitt skrevet de senere årene, med oversiktstekster som *Post-Cold War Historiography in Norway* av Helge Pharo. I kapittelet kommer det frem hvordan tematikken innen norsk kaldkrigshistorie i økende grad har blitt store forskningsfelter i internasjonal sammenheng siden slutten av 1960-tallet.⁹ Siden da har norske historikers fokus vært på Norges utenrikspolitikk i etterkrigstiden, Norges vei inn i NATO, utenlandsrelasjoner, og senere overvåkning, etterretningsarbeid, og politisk uenighet.¹⁰

Forskning har også blitt gjort på temaet om påvirkningsarbeid i Norge under den kalde krigen. For tematikken i denne oppgaven har spesielt Helge Danielsen vært en viktig bidragsyter, hvor han har undersøkt hvordan allierte makter som USA og aktører som NATOs Informasjonstjeneste og United States Information Agency arbeidet for å fremme positive syn

⁶ Eksempler på slike utstillinger var de som ble arrangert i Trondheim, Oslo, og Bergen i Sør- og Vest-Norge, samt Harstad i Nord-Norge i perioden 1951-1953.

⁷ Helge Danielsen, «'A Military ERP?' Military Assistance and US Public Diplomacy in Norway in the Early 1950s». *Journal of Transatlantic Studies* 15, no.4 (2017): 324-325, <https://doi.org/10.1080/14794012.2017.1371420>

⁸ Helge Pharo, "Post-Cold War Historiography in Norway," in *The Cold War - and the Nordic Countries : Historiography at a Crossroads*, red. Thorsten Borring Olesen (Odense: University Press of Southern Denmark, 2004), 97-142.

⁹ Ibid, 97

¹⁰ Ibid, 97-106

på alliansen og vesten på 1950-tallet i Norge gjennom *public diplomacy*, eller *offentlig diplomati* på norsk.¹¹ Her har Danielsen også lagt spesiell vekt på samarbeidet med Norske aktører som Folk og Forsvar i det arbeidet med det offentlige diplomatiet, da samarbeidet mellom USA-og NATO-vennlige personer og organisasjoner var noen av de viktigste kanalene for offentlig diplomati i Norge på 50-tallet.¹² Dette var mye på grunn av at det tidlig ble observert og beskrevet at det var en større mistillit til ting som kunne oppfattes som «propaganda», et begrep som for mange nordmenn særlig ga assosiasjoner til den nazistiske autoritære massekommunikasjonen de hadde vært utsatt for under okkupasjonsårene 1940-45. Som et resultat av disse assosiasjonene ble det derfor i Norge viktig å sørge for å bruke metoder som ikke fremsto som åpenlys propaganda. Dette resulterte i at påvirkningsarbeid ble mer tilpasset den norske befolkningen, hvor det var mer hensiktsmessig å benytte grupper, medlemskap, bøker, filmer, magasiner, utvekslinger eller personer med autoritetsstillinger for å informere og overbevise befolkningen.¹³ Samtidig gjennomgikk det offentlige diplomatiet forandringer fra starten av 50-tallet, hvor alliansetilørighet og fokus på vestlig sympati ble «gradvis tonet ned som *tema*, og samtidig fremhevet som *mål*.»¹⁴ I artikkelen '*A military ERP?*' *Military assistance and US public diplomacy in Norway in the early 1950s* undersøker Danielsen disse endringene, hvor han fokuserer på hvordan det amerikanske offentlige diplomatiet arbeidet for å sikre støtte til sitt Mutual Defense Assistance Program (MDAP) og til de økte forsvarsbudsjettene i Norge. Et av fokusområdene er hvordan dette ble gjennomført gjennom samarbeid med Folk og Forsvar og deres bruk av forsvarsutstillinger, som er svært sentralt for mitt arbeid i denne oppgaven.

Det er også gjort andre studier av Folk og Forsvar og deres påvirkningsarbeid sett fra en mer politisk vinkling. Her har historikere som Øystein P. Dahlen og Rolf Werenskjold eksempelvis undersøkt Folk og Forsvars rolle i den offentlige debatten om sikkerhetspolitikken på 1950-tallet i sammenheng med Arbeiderpartiet og media.¹⁵ Også Helge Danielsen har vært en sentral bidragsyter i forskningen om Folk og Forsvar, da spesielt i sammenheng med pro-atlantisk påvirkningspolitikk i Norge på 1950-tallet. I artikkelen *Pro-atlantisk påvirkningspolitikk i*

¹¹ Herifra vil informasjonstjenestene refereres til som NATIS og USIA

¹² Helge Danielsen, "Mediating Public Diplomacy: Local Conditions and U.S. Public Diplomacy in Norway in the 1950s," i *The United States and Public Diplomacy*, red. Brian C. Etheridge Kenneth A. Osgood (Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2010), 305.

¹³ Ibid, 304-305.

¹⁴ Danielsen, "Pro-atlantisk påvirkningspolitikk i Norge i årene rundt 1949," 115

¹⁵ Se Øystein Pedersen Dahlen og Rolf Werenskjold, «Norwegian Defence and Security Policy: The Struggle for Hearts and Minds in the 1950s,» i *Nordic Media Histories of Propaganda and Persuasion* (Cham: Palgrave Macmillan, 2022), 159-180

årene rundt 1949 tar Danielsen for seg hvordan «representanter for allierte land og for NATOs egen informasjonstjeneste, i nært samarbeid med ulike norske aktører, arbeidet for å påvirke norske holdninger i årene rundt 1949.»¹⁶ I artikkelen drar Danielsen frem Folk og Forsvar som et eksempel på en organisasjon som ikke bare samarbeidet med amerikanske representanter, men også briter og representanter fra NATO i årene etter 1951.¹⁷

Til tross for at det allerede er skrevet mye om forsvars- og sikkerhetspolitikk i Norge under den kalde krigen, er det allikevel flere kunnskapshull som kan og bør tettes gjennom en oppgave som dette. Selv om det allerede er skrevet en del om Folk og Forsvar og andre provestlige aktørers påvirkningsarbeid på et generelt plan, er det enda ingen konkret undersøkelse av forsvarsutstillingene. En slik undersøkelse kan bidra til å gi en dypere forståelse av forsøket på å påvirke norsk opinion i NATOs tidlige år. Særlig interessant er det å undersøke en av de klart mest ambisiøse utstillingene Folk og Forsvar arrangerte på 50-tallet opp imot den største utstillingen de arrangerte i Nord-Norge.

Sentrale begreper for oppgaven

Offentlig diplomati

Public diplomacy, eller *offentlig diplomati* på norsk, er et omfattende begrep som er blitt definert av flere historikere. En av historikerne som har definert begrepet er den anerkjente professoren og tidligere dekanen ved Harvard's Kennedy School of Government Joseph S. Nye Jr., som definerer offentlig diplomati i sammenheng med *soft power*, eller *myk makt*.¹⁸ Begrepet *myk makt* beskriver evnen til å påvirke andre for å oppnå ønskede resultater ved å skape et ønske hos mottakeren om å oppnå det samme målet som påvirkeren gjennom delte verdier, kultur og politikk, hvor offentlig diplomati har vært et middel for å fremme lands myke makt.¹⁹ Ifølge Nye foregår dette gjennom daglig kommunikasjon som kontekstualiserer politiske beslutninger, strategisk kommunikasjon som fremmer enkle og nøye utvalgte temaer, og gjennom utviklingen av vedvarende tilknytninger til nøkkelpersoner gjennom media, seminarer, utvekslinger, og lignende.²⁰

¹⁶ Danielsen, "Pro-atlantisk påvirkningspolitikk i Norge i årene rundt 1949," 108.

¹⁷ Ibid, 113-14.

¹⁸ Harvard Kennedy School, "Joseph Nye". Hentet 08.05.2023, <https://www.hks.harvard.edu/faculty/joseph-nye>

¹⁹ Joseph S. Nye Jr., *Soft power: the means to success in world politics* (New York: Public Affairs, 2004), 5-7.

²⁰ Nye, *Soft power*, 107-09.

I denne oppgaven benytter derimot definisjonen til Nicholas J. Cull. Som professor i offentlig diplomati ved University of Southern California har Cull både undervist om og forsket mye på offentlig diplomati og rollen til massekommunikasjon i utenrikspolitikken.²¹ Med sin innsikt i tematikken definerer Cull offentlig diplomati som «an international actor's attempt to conduct its foreign policy by engaging with foreign publics (traditionally government-to-people contact)».²² Cull påpeker at offentlig diplomati foregår ved å først analysere politikken, for deretter å benytte informasjonsmaterieell for å bygge opp en forståelse av politikken man ønsker å endre hos offentligheten, eksempelvis gjennom utvekslinger, kultur og kringkasting. Under den kalde krigen var det derimot typisk at stater distribuerte informasjon til utenlandske offentligheter gjennom kapitalintensive metoder som utstillinger og radio.²³

Det burde allikevel påpekes at noen forskere muligens ville definert offentlig diplomati som en form for hvit propaganda.²⁴ Dette ville derimot ikke vært fruktbart i denne oppgaven, da sentrale norske forskere som Helge Danielsen benytter Culls begrep om offentlig diplomati i sine studier hvor Folk og Forsvars utstillingsarbeid diskuteres.²⁵ På grunn av dette anser jeg det som hensiktsmessig å gjøre det samme i denne oppgaven.

Kilder og Metode

Når det kommer til kilder og metoder baserer denne oppgaven seg på kilder fra riksarkivet, aviser, og sekundærlitteratur.

Arkivmaterialet jeg har brukt kommer hovedsakelig fra Riksarkivet i Oslo. Her har de et mangfold arkivmateriale fra Folk og Forsvar, hvor man kan finne materiale fra majoriteten av virksomheten de bedrev. Her er alt fra intern møtevirksomhet til pressetjenesten, de forsvarsutstillingene, konferanser og foredragsvirksomhet, og utvekslingsprogrammer tilgjengelig. For denne oppgaven har jeg hovedsakelig sett på to bokser som omhandler forsvarsutstillingene. Den første boksen inneholder dokumenter direkte relatert til reiseutstillingen i 1953. Boksen består av navngitte mapper for hvert stopp under

²¹ University of Southern California, "Nicholas J. Cull". Hentet 08.05.2023, <https://annenberg.usc.edu/faculty/nicholas-j-cull>

²² Nicholas J. Cull, *The Cold War and the United States Information Agency : American propaganda and public diplomacy 1945-1989* (New York: Cambridge University Press, 2008), xv.

²³ Cull, *The Cold War and the United States Information Agency*, xv.

²⁴ Garth Jowett og Victoria O'Donnell, *Propaganda and Persuasion*, 5. utg. (Thousand Oaks, Calif: Sage, 2011), 17-27

²⁵ Helge Danielsen benytter Culls definisjon direkte i «A Military ERP?», 314. Videre benytter han også begrepet *public diplomacy* i andre studier. Se eksempelvis «Pro-atlantisk påvirkningspolitikk», «Making Friends at Court: Slow and Indirect Media in US Public Diplomacy in Norway 1950-1965» og «Mediating Public Diplomacy: Local Conditions and U.S. Public Diplomacy in Norway in the 1950s».

reiseutstillingen, som igjen omfatter materiale relatert til arrangementet som ble holdt på den lokasjonen mappen er oppkalt etter. Blant disse var det spesielt diverse intern kommunikasjon, planlegging, og korrespondanse med nøkkelpersoner i de lokale områdene som var å finne. Den andre boksen hadde lignende innhold, men omfattet derimot andre utstillinger i tidsrommet 1951-1953. I tillegg til dette har jeg også fått innsikt i arkivmateriale fra Folk og Forsvars egne arkiver. Her har jeg hovedsakelig fått tilsendt Folk og Forsvars årsrapport og utgavene av kontaktbulletinene fra 1953 som alle belyste utstillingene.

Via nasjonalbibliotekets online-arkiv har jeg hatt tilgang til et bredt utvalg aviser som formidlet om utstillingsvirksomheten til Folk og Forsvar. Dette var i stor grad lokalaviser i nærområdene der utstillingene ble gjennomført, med noen få unntak av noen større aviser. I tillegg har jeg også fått tilgang til flere av Folk og Forsvars egne publikasjoner gjennom Nasjonalbiblioteket, hvor organisasjonen omtaler sin egen virksomhet. Disse publikasjonene har bidratt spesielt mye i arbeidet med å skaffe innsikt i organisasjonen. Noen eksempler er *Folk og Forsvars arbeid gjennom 10 år*, *Folk og Forsvar gjennom 25 år*, og *Fra kald krig til fredsbygging: med Folk og Forsvar gjennom 50 år*.²⁶

Kildemateriellets troverdighet

Som et resultat av at det ikke er skrevet noe særlig om forsvarsutstillingene tidligere, har oppgaven i stor grad måttet basere seg på kilder fra Folk og Forsvars arkiver og utgivelser. Dette medfører naturligvis et spørsmål om kildenes troverdighet, da kildene kan ha et bias i sine fremstillinger av organisasjonens arbeid og gjennomføringer. Når man arbeider med slike kilder er det ofte spesielt vanskelig å vurdere om opplysningene i korrespondansen, utgivelsene og rapportene er objektive, eller om de er farget av aktørenes egne interesser, eller ønsker om å fremme seg selv og sitt arbeid i et bedre lys.

Som en måte å kompensere for det mulige biaset er offentligheten også vektlagt i oppgaven i form av avisene, til tross for at disse har sine egne potensielle utfordringer. Dahlen & Werenskjold påpeker at Folk og Forsvar mottok overveldende støtte i både arbeiderpressen, den ikke-sosialistiske pressen og liberale aviser i Norge på 50-tallet.²⁷ Selv om det er vanskelig å si noe om hvorfor, var det ikke uvanlig for norske aviser å bli benyttet som meningsorganer

²⁶ Se utgivelsene *Folk og Forsvars arbeid gjennom 10 år* og *Folk og Forsvars arbeid gjennom 25 år*.

²⁷ Dahlen og Werenskjold, "Norwegian Defence and Security Policy", 166

for politiske partier, hvor koblingen mellom avis og parti var spesielt tett i arbeiderpressen.²⁸ Til tross for sine varierende meninger om opprustningspolitikken og NATO, støttet avisene, og da spesielt arbeideravisene, oppunder Atlanterhavspakten både av lojalitet, men også med forbehold om at det var nødvendig for å hindre kommunistpartiets økende oppslutning.²⁹ Aviser over hele landet støttet oppunder oppdemningspolitikken, hvor støtten var størst i områdene der kald-krigs spørsmålene var mest relevante.³⁰ Selv om det er vanskelig å vurdere om avisene også hadde bias når de omtalte utstillingene og arbeidet til Folk og Forsvar, er det i hvert fall viktig å påpeke at det ikke til å utelukke at denne angivelige støtten kan ha hatt betydning for hvordan utstillingene og deres budskap ble omtalt i pressen i samtiden.

Kapitteleversikt

Denne oppgaven består av seks kapitler. Først vil det være et kort bakgrunns-kapittel som tar for seg informasjon om organisasjonen Folk og Forsvar og om deres tidligere utstillingsvirksomhet. Deretter kommer to kapitler som ser nærmere på utstillingene hver for seg, som vil gå nærmere inn på hensikt og målgruppe, innhold, gjennomføring, mottakelse og vurdering. Det er viktig å påpeke at kapitlene om utstillingene ikke vil være hovedområdene for diskusjon og analyse i denne oppgaven. Disse kapitlene vil heller fungere som fremstillinger om hva som skjedde, hvor analysen vil foregå i et eget kapittel etter at de to er gjort rede for. Kapittel 5 vil bruke funnene gjort i kapittel 3 og 4 for å sammenligne de to utstillingene opp mot hverandre, og diskutere noen viktige elementer som ble observert ved utstillingene, Til slutt vil kapittel 6 samle trådene og konkludere.

²⁸ Stian Bones, "Arbeiderpressen i Nord-Norge under den kalde krigen," i *Arbeiderhistorie* (Oslo: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, 2004), 56-57.

²⁹ *Ibid*, 77-78.

³⁰ *Ibid*, 63 & 68-78.

Kapittel 2 - Bakgrunn

Folk og Forsvar

Folk og Forsvar ble stiftet 26. februar 1951 på initiativ fra Forsvarskommisjonen og Gerhardsen-regjeringen.³¹ Forsvarskommisjonen var blitt dannet i 1946, og hadde som oppgave å gjennomførte en utredning av det fremtidige norske Forsvaret.³² Etter endt gjennomgang fremhevet kommisjonen at man ikke bare ville være avhengig av et godt samarbeid mellom Forsvarets sivile og militær ledd for å oppnå god effektivitet, men også en psykologisk forsvarsberedskap.³³ På bakgrunn av dette foreslo kommisjonen å danne «et omfattende opplysnings- og opplæringsprogram som hadde som mål å dyrke frem holdninger av betydning for forsvarsviljen».³⁴ De mente dette kunne gjennomføres ved å danne en sentralforening for landets forsvar, basert på det allerede eksisterende svenske *Folk och Försvar*, med mål om å øke befolkningens kunnskap på tematikken rundt utenriks-, sikkerhets-, og forsvarsspørsmål.³⁵ Sørli og Rønne viser også til at statsministeren høsten 1950 poengterte at forberedelse av militær motstand i seg selv ikke var nok, og at det måtte sørges for at Sovjetunionen møtte hard motstand i «propagandakrigen» innad i landet. I deres mening ble opprettelsen av Folk og Forsvar derfor «det klareste uttrykket for den sterke betoningen av psykologiske beredskapstiltak.»³⁶

Under det konstituerende møtet ble organisasjonens formålsparagraf presentert. Der står det at

«Folk og Forsvars oppgave er å skape best mulig kontakt mellom forsvaret og folkets organisasjoner, styrke landets forsvarskraft, gjennom saklig opplysning og informasjon om forsvarssaken, å manifestere de tilsluttede organisasjoners felles forsvarsvilje, å samarbeide med og såvidt mulig støtte organisasjoner som arbeider for forsvarssaken, [og] å bidra til å styrke den demokratiske innstilling både innenfor forsvaret og i folket.»³⁷

³¹ Paul Engstad, *Fra kald krig til fredsbygging: Med Folk og Forsvar gjennom 50 år* (Oslo: Folk og Forsvar, 2000), 198-99.

³² Sørli og Rønne, *Hele folket i forsvar*, 57-59.

³³ *Ibid*, 70-71.

³⁴ *Ibid*, 110-11.

³⁵ *Ibid*, 110-11.

³⁶ *Ibid*, 76.

³⁷ Folk og Forsvar, *Folk og forsvars arbeid gjennom 10 år*, 30.

På denne måten ble Folk og Forsvar det Helge Danielsen omtaler som «en paraplyorganisasjon der både arbeidstaker- og arbeidsgiverforeninger, samt andre organisasjoner, kunne melde seg inn.»³⁸ I tiden etter stiftelsen skulle organisasjonen innlede det Sørli og Rønne omtaler som «et omfattende opplysningsarbeid for å øke oppslutningen om den offisielle linjen i norsk sikkerhets- og forsvarspolitik.»³⁹ Folk og Forsvar har selv publisert flere bøker i sammenheng med sine 10-, 25-, og 50 års jubileer hvor de forteller om organisasjonens mål, medlemmer, aktiviteter, gjennomføring og evaluering siden dannelsen av organisasjonen. Her kommer det frem at det langt ifra bare var utstillinger som ble brukt i opplysningsarbeidet. Etter 10 år som organisasjon publiserte Folk og Forsvar boken *Folk og Forsvars arbeid gjennom 10 år: 1951-1961*. Boken tar for seg organisasjonens opprettelse, situasjonen i samtiden, mål og virksomhet gjennom de første 10 årene. Organisasjonen brukte mange metoder for å bedrive folkeopplysning, hvor de fremhever kontaktkonferanser, familieturer, befaringer til militære øvelser og anlegg, film og foredrag, pressetjeneste og opplysningsmateriell, studiestipend av NATO, utstillinger, internasjonalt samarbeid og kringkasting i utgivelsen.⁴⁰

Norsk vestvending, forsvarsbevilgninger og alliert militær bistand

Perioden fra krigens slutt og frem til midten av 50-tallet kjennetegnes av Norges gradvise vestvending, økte spenninger i storpolitikken, og økte forsvarsbevilgninger og militær bistand til Forsvaret. I årene etter krigen var Norge nølende når det kom til alliansepolitikk og vestvending. Før medlemskapet i NATO ble et faktum hadde Norge forsøkt å både føre en kombinasjon av nøytral utenriks- og brobyggingspolitikk, samt forsøkt å danne en nordisk forsvarsallianse.⁴¹ Derimot ble vestvendingen et faktum etter at planene om forsvarsalliansen falt i grus som et resultat av Sveriges ønske om nøytralitet og norske prioriteringer. Her var særlig den norske deltakelsen i Marshallplanen, Norges geopolitiske beliggenhet og økonomiske interesser, og det norske ønsket om en sikkerhetsgaranti fra vesten sentrale årsaker som bidro til norsk medlemskap i NATO i 1949.⁴²

I årene før opprettelsen av NATO arbeidet derimot amerikanerne for å endre sin bistand til utlandet, hvor de ønsket å minske sitt tidligere økonomisk arbeid gjennom Marshallplanen til fordel for en mer militær bistand. Endringene kan ses som et resultat av økte spenninger og

³⁸ Danielsen, "Pro-atlantisk påvirkningspolitikk i Norge i årene rundt 1949.", 114.

³⁹ Sørli og Rønne, *Hele folket i forsvar*, 112.

⁴⁰ Folk og Forsvar, *Folk og Forsvars arbeid gjennom 10 år*, 34-66.

⁴¹ Danielsen, «'A military ERP'», 315 og Pharo, "The Cold War - and the Nordic Countries.", 100-101

⁴² Pharo, "The Cold War - and the Nordic Countries.", 100-101

forbedrede økonomiske forhold i Europa etter mange år med økonomisk bistand, som ble fremskyndet av faktorer som Koreakrigens utbrudd sommeren 1950. Ifølge Danielsen var endringene også motivert av ønsket om å skape en større motstandsvilje mot kommunisme i Europa ved å gi allierte nasjoner et bedre inntrykk av USA ved å skape en følelse av forsikring og pålitelighet.⁴³ Men denne militære bistanden var ikke gratis. I gjengjeld for sin bistand stilte Amerikanerne også krav til en opptrapping av norsk bistand. Dette resulterte i økte økonomiske bidrag og en opprustning som ifølge Gjeseth aldri tidligere er sett maken til i Norsk historie. Her ble Mutual Defense Assistance Program (MDAP) ansett som hovedprogrammet, hvor bistanden resulterte i store økninger i forsvarsbudsjettene, økt mengde materiell og våpen, og videre utdanning av norsk militært personell.⁴⁴ I løpet av 1951 og 1952 ble forsvarsbudsjettet firedoblet sammenlignet med hva det hadde vært før utbruddet av Koreakrigen.⁴⁵ Derimot ble ikke denne forsvars- og utenrikspolitikken like godt mottatt hos alle, hvor spesielt venstresiden av Arbeiderpartiet, kommunistene og norske fredsorganisasjoner var kritiske.⁴⁶

Tidligere forsvarsutstillinger

I 1961 poengterte Folk og Forsvar at utstillingene deres hadde bidratt mest når det kom til å nå ut til flest mennesker siden organisasjonens dannelse, hvor de frem til da hadde organisert hele 54 utstillinger over hele landet.⁴⁷ Utstillingene i 1953 var derimot ikke de første som ble arrangert av Folk og Forsvar som en del av sitt opplysningsarbeid. Allerede i perioden 1951-1952 arrangerte organisasjonen større forsvarsutstillinger i de største byene i landet som Oslo, Bergen, Tromsø og Trondheim. Utstillingene ble ifølge Engstad arrangert i samarbeid med forsvaret med mål om å formidle hva de økte tilskuddene til Forsvaret faktisk gikk til, noe som ble sett på som «en opplysningsoppgave som passet godt for Folk og Forsvar».⁴⁸ Etter henstilling fra Forsvarsstaben ble det bestemt at Folk og Forsvar, i samarbeid med forsvarsgrenene, Sivilforsvaret og fellesinstitusjonene skulle arrangere en større forsvarsutstilling på Akershus Festning i Oslo i september 1951. Utstillingen dekket hele festningsplassen og inneholdt egne stands for de forskjellige avdelingene i Forsvaret. Her stilte blant annet Hæren med avdelinger fra sine lette tropper, samband, intendantur, infanteri,

⁴³ Danielsen, «‘A military ERP’?», 313

⁴⁴ Gullow Gjeseth and forsvarsstudier Institutt for, *Den amerikanske våpenhjelpen : modernisering eller konservering? 1950/1968*, vol. 02/2014, Oslo files on defence and security (trykt utg.), (Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 2014)., s.13-22

⁴⁵ Danielsen, «‘A military ERP’?», 325

⁴⁶ Dahlen og Werenskjold, «Norwegian Defence and Security Policy»,167

⁴⁷ Folk og Forsvar, *Folk og Forsvars arbeid gjennom 10 år*, 56

⁴⁸ Engstad, *Fra kald krig til fredsbygging*, 166

artilleri og ingeniørvåpen. I tillegg stilte også Flyvåpenet, Forsvarets Sanitet, Luftvernartilleriet, Forsvarets Skoler, Heimevernet, og Siviltforsvaret.⁴⁹ Året etter, i dagene 11.-18. mai 1952, arrangerte også organisasjonen en forsvarsutstilling på Bergenhuss Festning i Bergen. På festningsområdet ble det holdt taler og fremvist stands fra de forskjellige militære avdelingene, samt at Marinen og Flyvåpenet stilte med båter og fly som skulle vises frem.⁵⁰ Utstillingen i Tromsø ble arrangert fra 9.-19. juli samme år i forbindelse med Norges Varemesses Riksmesse. Utstillingen stilte med avdelinger fra de tre forsvarsgrenene, samt en egen avdeling fra Forsvarets Skoler.⁵¹ Til slutt ble forsvarsutstillingen i Trondheim arrangert på Skansen og Ilaparken i dagene 24.-31. august 1952. Utstillingen benyttet mesteparten av det samme materiellet som de tidligere utstillingene hadde vist frem tidligere, i tillegg til at de her introduserte gratis flyturer for første gang.⁵² Ifølge Engstad mottok alle utstillingene i 1952 god omtale i pressen og anerkjennelse fra sivilt og militært hold, og representantene fra Folk og Forsvar var meget fornøyde med gjennomføringen og resultatet, til tross for et underskudd på 150 000 kroner.⁵³ Folk og Forsvar anså alle utstillingene som svært vellykkede suksesser, hvor over 180 000 mennesker så disse.⁵⁴

⁴⁹ Folk og Forsvar, *Folk og Forsvars arbeid gjennom 10 år*, 56

⁵⁰ Engstad, *Fra kald krig til fredsbygging*, 166

⁵¹ *Ibid*, 168-169

⁵² *Ibid*, 166-167

⁵³ *Ibid*, 166-167

⁵⁴ Dette inkluderer også Harstad-utstillingen. Se Danielsen, "Pro-atlantisk påvirkningspolitikk i Norge i årene rundt 1949", 114

Kapittel 3 – Harstad-utstillingen

Den 22. november 1952 mottok Folk og Forsvar en forespørsel fra Distriktskommandoen Nord-Norge (DKN) i Harstad om å arrangere en forsvarsutstilling i sammenheng med byens 50-års jubileum.⁵⁵ Ideen hadde tidligere blitt fremmet i en lederartikkel i *Harstad Tidende* som hadde tatt opp ønsket om en forsvarsutstilling i oktober 1952, og mulighetene for at dette kunne arrangeres samtidig med en annen tilstelning.⁵⁶ Året etter avisen fremmet tanken om en forsvarsutstilling skulle Harstad bys 50-års jubile feires ved å arrangere en stor varemesse ved navn «Harstadmessen 1953»⁵⁷, og det ble bestemt at Folk og Forsvars forsvarsutstilling skulle arrangeres samtidig som Harstadmessen. Messen ble arrangert i perioden 3. - 12. juli i regi av Harstad Handelsstands Forening og Harstad Håndverkerforening, og med støtte fra Harstad kommune og Forsvaret.⁵⁸ Harstadmessen benyttet seg av et stort utstillingsareal på 1500 kvadratmeter, hvor messen samlet mellom 60-70 deltakende utstillere i utstillingslokalene.⁵⁹ Forsvarsutstillingen var derimot et separat arrangement som foregikk samtidig med Harstadmessen på egne tildelte områder på Larsnesset og i Befalskolens lokaler i Harstad.⁶⁰ Forsvarsutstillingen ble formelt åpnet dagen etter Harstadmessen, altså den 4. juli, og ønsket publikum velkommen for å bevitne den første nord-norske utstillingen av samme omfang som de Folk og Forsvar hadde arrangert tidligere.⁶¹

Dette kapittelet skal se nærmere på forsvarsutstillingen som ble arrangert av Folk og Forsvar i Harstad mellom 3.-12. juli 1953. Kapittelet skal først se nærmere på utstillingens hensikt og målgruppe, før det deretter skal undersøke utstillingens innhold og gjennomføring. Til slutt skal kapittelet se nærmere på forsvarsutstillingenes mottakelse i pressen, samt Folk og Forsvars egne vurderinger av den.

⁵⁵ RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Brev fra DKN til Folk og Forsvar 22. november 1952*.

⁵⁶ Harstad Tidende, "En imponerende utstilling," *Harstad Tidende*, 06.07.1953, 1.

⁵⁷ Folkeviljen, "Messen åpnet i går," *Folkeviljen* 04.07.1953, 1 & 12.

⁵⁸ Vemund Ljødal, *Utstillings-, messe- og øvrige begivenhetsmerker 1897*, (Vemund Ljødal, 2020), 27.

⁵⁹ Ljødal, *Utstillings-, messe- og øvrige begivenhetsmerker 1897*, 27 og Folkeviljen, "Storstilt mønstring av byens produksjon, handel, håndverk på "Harstadmessen 1953"," *Folkeviljen* 24.03.1953, 2.

⁶⁰ RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Folk og Forsvars rapport om Forsvarsutstillingen i Harstad 1953*.

⁶¹ Harstad Tidende, «Representativ forsvarsutstilling i Harstad i dagene 4.-12. juli», *Harstad Tidende*, 11.05.1953, 2.

Økt forståelse mellom folket og Forsvaret

Folk og Forsvar kommuniserte Harstad-utstillingens hensikt og formål tydelig både før og underveis i arrangementet. Her ble spesielt pressen brukt aktivt i formidlingen av utstillingens hensikt og målgruppe gjennom reklame, forhåndsomtale og intervjuer om utstillingen. Et godt eksempel er avisartikkelen *Omkring forsvarsutstillingen i Harstad* i *Harstad Tidende*. I artikkelen formidlet generalmajor Odd Linbäck-Larsen om Folk og Forsvars, årsakene til virksomheten, og hva publikum kunne forvente å se og oppleve på forsvarsutstillingen. I intervjuet sa han at «hovedideen med utstillingen er å gi folket et tverrsnitt av Forsvarets virkemidler i dag og dermed en forståelse av dets arbeide.»⁶² Et lignende intervju kan også sees i avisen *Nordlys*, hvor Folk og Forsvars formann Tor Skjønberg uttrykte at

«Hensikten er først og fremst at folk skal få anledning til å se og lære hvilke våpen våre mannskaper har å håndtere. Alle har en tilknytning til forsvaret på en eller annen måte, - ikke bare soldatene, og derfor burde disse utstillingene være av interesse for alle [og vi] mener det er riktig at folk får se det moderne utstyret vi får fra våre allierte.»⁶³

Også taler ble benyttet for å fremheve utstillingens hensikt og formål. Talene ved åpningshøytideligheten redegjorde for Norges strategiske beliggenhet ved en mulig verdenskonflikt, hvor Skjønberg poengterte at denne beliggenheten var spesielt relevant i Nord-Norge. Skjønberg la vekt på at forsvarsutstillingen i Harstad skulle være et «bevis på vår solidaritetsfølelse overfor Nord-Norge», og at den skulle bidra til å forsikre om at «hver tomme av Norges jord har den samme verdi for oss alle, enten det er i nord eller sør.»⁶⁴

Derimot er det mulig å peke på andre mulige hensikter enn de som trekkes frem av arrangørene selv. I avisen *Tromsø* ble deler av Tor Skjønbergs åpningsstale publisert. I talen sier han at

«Denne utstillingen er et ledd i oppdragelsens arbeide. Gjennom denne utstilling søker vi å la folk få et innblikk i hva vi har av forsvar [...] Vi får også se hva vår[e] allierte har hjulpet oss med. [...] Vi må ikke la oss føre av vinden, men

⁶² Odd Linbäck-Larsen, «Omkring forsvarsutstillingen i Harstad», *Harstad Tidende*, 04.07.1953, 6.

⁶³ Nordlys, «Vårt mål er et sveitsisk forsvar- ikke prøysisk», *Nordlys*, 06.07.1953, 6.

⁶⁴ RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Tor Skjønbergs åpningsstale i Harstad*, 04.07.1953.

vise både vilje og evne til å bygge opp et varig vern. Freden og friheten kan bevares. Sammen med våre[e] allierte kan freden sikres.»⁶⁵

Med dette kan man argumentere for at utstillingens fokus på de allierte og deres bistand til det norske Forsvaret også var av stor viktighet. Skjønnsbergs tale spiller tydelig på viktigheten av støtte i befolkningen og hjelp fra landets allierte i vest for å sikre Norge, som ville bli et «brennpunkt» i en potensiell verdenskonflikt mellom stormaktene.⁶⁶ Som oppgaven vil komme tilbake til senere kan det basert på utsagn som dette argumenteres for at det også kan ha vært en hensikt å ikke bare opplyse, men også å skape en økt vilje og positiv innstilling til NATO og videre opprustning av det norske Forsvaret.

Et tverrsnitt av Forsvaret

Innholdet som ble vist frem under Forsvarsutstillingen på Harstad var svært variert. I motsetning til Folk og Forsvars forventninger om at Harstad-utstillingen ville bli mindre, skrev generalmajor Lindbäck-Larsen at utstillingen i all hovedsak var av samme omfang som de tidligere utstillingene.⁶⁷

I likhet med de tidligere utstillingene hadde forsvarsutstillingen hentet inn representanter og materiell fra flere militære grener som ble vist frem under Harstadmessen i 1953. Hver av de deltakende forsvarsavdelingen hadde egne stands og utstillingsobjekter, hvor representantenes oppgaver varierte fra å drifte utstillingen, til å gjennomføre oppvisninger for publikum, og formidle om utstyret.⁶⁸ Ved hjelp av rapporten til Folk og Forsvars konsulent, Bernhard M. Andresen, kommer det frem at de deltakende avdelingene bestod av Marinen, Kystartilleriet, Luftforsvarets tekniske avdelinger, Hærens Lette Tropper, Sambandet, Infanteriet, samt Ingeniørvåpenet, Intendanturen, Sivilforsvaret, og Forsvarets.⁶⁹ I tillegg til dette var Lottene også til stede med en liten avdeling, samtidig som de var ansvarlige for billettsalg og salg av forfriskninger.⁷⁰ Lottene var en norsk organisasjon forbeholdt kvinner med mål om å bidra til

⁶⁵ Tromsø, «Imponerende forsvarsutstilling i Harstad», *Tromsø*, 06.07.1953, 5.

⁶⁶ Tromsø, «Imponerende forsvarsutstilling i Harstad», 5.

⁶⁷ Lindbäck-Larsen, «Omkring forsvarsutstillingen i Harstad», *Harstad Tidende*, 2 & 6.

⁶⁸ *Ibid*, 2 & 6.

⁶⁹ RA/PA-0828/F/L0020/mappen «Harstad», *Konsulent Andresens rapport om Forsvarsutstillingen i Harstad til Folk og Forsvar*, 03.08.1953

⁷⁰ Folk og Forsvars arkiv, *Årsrapport Folk og Forsvar for 1953*, 20.

å styrke nasjonens forsvarsvilje og å «dyktiggjøre kvinner som i freds- og krigstid kan arbeide i og for totalforsvaret».⁷¹

I en artikkel skrev *Harstad Tidende* om hva publikum kunne forvente å finne på forsvarsutstillingen, hvor avisen pekte på høydepunkter fra de forskjellige avdelingene. Ifølge avisen var høydepunktene fra marinens avdeling en dykkertank og en enmanns-ubåt, imens kystartilleriet stilte med en stor lyskaster og forskjellige våpen, deriblant tre store kanoner som ble svunget opp og ned som om de var i strid. I tillegg hadde kystartilleriet et telt hvor representanter kunne forklare mer om hvordan utstillingene fungerte. Avisen pekte også på tilstedeværelsen av landbaserte kjøretøy, hvor spesielt Ingeniørvåpenets 28 fot lange veiskrape, hullboremaskin, og Hærens lette troppers 17 tonn tunge stridsvogn ble dratt frem som eksempler.⁷² Imidlertid bestod ikke utstillingen bare av kjøretøy og maskiner, men også diverse teknologisk utstyr som Forsvaret benyttet seg av. Eksempelvis viste avdelingen for sambandet frem både komplekse radioanlegg og walkietalkier, hvor publikum kunne prøve seg som radiooperatører, og flyvåpenet viste frem en gjennomskåret elektrisk motor.⁷³

Forsvarsutstillingen la spesielt stor vekt på å vise frem forsvarets skoler. Generalsekretæren i Folk og Forsvar, Gunnar Sand, uttrykte allerede i mars viktigheten av å arrangere en utstilling i Harstad hvor vekten skulle være på forsvarets skoler og utstyr fra forsvarsgrenene i distriktet.⁷⁴ Senere, i mai 1953, uttrykte også generalmajor Lindbäck-Larsen i *Harstad Tidende* at det ville bli spesielt spennende å se hva forsvaret kunne by på av utdanning, og da kanskje spesielt for ungdommen.⁷⁵ Forsvarets skoler var representert ved en egen avdeling inne i Befalsskolens lokaler bortenfor selve utstillingsområdet hvor de presenterte utdanningsmulighetene som fantes i forsvaret.⁷⁶ Utstillingen bestod trolig av representanter som var ansvarlige for å formidle informasjonen til de besøkende, i tillegg til brosjyrer og annet fotomateriell som formidlet om mulighetene og gjennomføringen av utdanningene.⁷⁷ I tillegg til avdelingens stand ble også filmfremvisning brukt for å formidle om utdanningsmulighetene i Forsvaret. Dette foregikk blant annet i et filmtelt på forsvarutstillingen, hvor de viste filmer

⁷¹ Store Norske Leksikon, «Norges lotteforbund», av Torolf Rein, lest 15.04.2023. https://snl.no/Norges_lotteforbund

⁷² Harstad Tidende, «En imponerende utstilling», 1-2.

⁷³ Ibid, 1-2.

⁷⁴ RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Brev om Forsvarsutstillingen i Harstad fra Gunnar Sand til Forsvarsdepartementet 10.03.1953.*

⁷⁵ Harstad Tidende, «Representativ forsvarsutstilling i Harstad i dagene 4.-12. juli», 2.

⁷⁶ RA/PA-0828/F/L0020/ mappe «Harstad», *Folk og Forsvars rapport om Forsvarsutstillingen i Harstad 1953, skrevet 03.08.1953 av B.M.Andresen.*

⁷⁷ Folkeviljen, «God gratis utdanning i Forsvaret», *Folkeviljen*, 07.07.1953, 2.

som representerte alle tre forsvarsgrenene, med spesielt fokus på hvilke utdanningsmuligheter ungdommen hadde i Forsvaret.⁷⁸ På samme måte leide DKN og Folk og Forsvar Harstad Kino to formiddager under utstillingen på rekrutteringskontorets regning for å arrangere konferanser og vise kortfilmer om Forsvaret for foreldre og ungdom.⁷⁹ Seminarene og filmfremvisningene ble også reklamert for i lokalavisene. Et godt eksempel er hvordan *Folkeviljen* reklamerte om gratis adgang til filmfremvisninger i sammenheng med en artikkel om hva Forsvarets Skoler hadde å tilby. Artikkelen *God gratis utdanning i Forsvaret* kommer det frem at filmfremvisningene av filmene *Din Framtid*, *Hva velger du*, og *Velg riktig* var et ledd i «arbeidet for å vise hva Forsvarets skoler byr ungdommen».⁸⁰

Imidlertid er det utstillingens publikumsseksjoner som fikk mest oppmerksomhet. Disse bestod av oppvisninger og gjenstander som skulle skape litt ekstra spenning og spetakkel blant alt annet som foregikk på utstillingen. Folk og Forsvar brukte også publikumsseksjonene for oppmerksomhet, hvor de i avisene reklamerte med «Flymotorer – Dykkertank – 1-manns u-båt – Stridsvogn [og] Flyoppvisning hver dag».⁸¹ Dykkertanken ble egentlig, ifølge *Vesterålen*, benyttet som undervisningsapparat for både sivile og militære dykkere, men skulle på messen brukes for å demonstrere hvordan dykkerne arbeider på 2 meters dyp foran publikum.⁸² Den andre publikumsseksjonen som fikk mye oppmerksomhet var flyoppvisningene. Ifølge *Harstad Tidende* inneholdt utstillingen oppvisninger med jetfly og andre flytyper som skulle gjennomføre snitt-flyvning og manøvrer som flyvere brukte i kamp. Oppvisningene skulle dirigeres fra bakken, hvor publikum fikk høre hva som skjedde imens det ble gjennomført over høyttaleranlegget.⁸³ I tillegg benyttet de fly for å gjennomføre 15-minutters gratis flyturer for de i publikum som hadde fått tak i ett flygeblad med et vinnernummer. Flygebladene hadde blitt sluppet over Harstad, Tromsø, Bodø og Svolvær i forkant av utstillingen.⁸⁴ Til slutt rapporterte konsulent Andresen at det også skulle gjennomføres en masseopptreden av jetfly den 8. juli i forbindelse med en stor marsj med 1000 mann, og utstyr fra luftvernartilleriet.

⁷⁸ Folkeviljen, «God gratis utdanning i Forsvaret», *Folkeviljen*, 07.07.1953, 2

⁷⁹ RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Korrespondanse mellom Forsvarets rekrutteringskontor og arbeidsutvalget for Harstad-messen om leie av kino, skrevet 16.04.1953*.

⁸⁰ Folkeviljen, "God gratis utdanning i Forsvaret.", 2.

⁸¹ Eksempel fra *Vesterålen*. Se *Vesterålen*, «Forsvarsutstillingen Folk og Forsvar», *Vesterålen*, 07.07.1953, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_vesteraalen_null_null_19530707_33_52_1.

⁸² *Vesterålen*, «Imponerende forsvarsutstilling i Harstad», *Vesterålen*, 07.07.1953, 1 https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_vesteraalen_null_null_19530707_33_52_1.

⁸³ *Harstad Tidende*, «Flott flyoppvisning fra torsdag, og gratis flyturer lørdag og søndag», *Harstad Tidende* 08.07.1953, 1.

⁸⁴ *Ibid*, 1. For info om flygebladene se RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Brev fra Bernhard til Folk og Forsvar 29.06.1953*

Paraden, som skulle bli på helle 3 km, var dessuten noe Andresen poengterte at både avisen og publikum hadde vist mye interesse for.⁸⁵

Gjennomføringen av forsvarsutstillingen

Folk og Forsvar startet samarbeidet med både militære og sivile myndigheter i god tid før arrangementet.⁸⁶ I forkant av utstillingen ble det satt sammen en arbeidskomite som var ansvarlig for å planlegge og gjennomføre utstillingen, hvor det konstituerende møtet for forsvarsutstillingen i Harstad ble holdt den 26. mars 1953. Møtet bestod i stor grad av sentrale maktpersoner fra lokalområdet, konsulent Andresen fra Folk og Forsvar, og representanter av varierende rang fra Forsvaret. På møtet redegjorde Folk og Forsvars konsulent Andresen for organisasjonens deltakelse i utstillingen, det tenkte budsjettet, og hvilket materiell Folk og Forsvar kunne bidra med. Generalmajor Lindbäck-Larsen fikk oppgaven som formann for hovedkomitéen, sammen med ordfører Bothner, Politimester Haraldsen, og konsulent Andresen. Komiteen og arbeidsutvalget diskuterte deretter praktikaliteter, som utstillingsplassen. Folk og Forsvar hadde også en forutsetning om at forsvarsutstillingen skulle åpnes med en høytidelig seremoni, noe som resulterte i bestemmelsen om at utstillingen skulle åpne separat fra Harstadmessen for å unngå å kolliderer med åpningen til varemessen, og for å «unngå enhver form for uttidig konkurranse».⁸⁷

Konsulent Andresen ble en sentral figur ved at han fikk i oppgave å ta hånd om den tekniske arrangementen av utstillingen, og å overse oppbyggingen av utstillingen i dagene før åpning.⁸⁸ Ifølge korrespondanse innad i Folk og Forsvar ble Andresen en sentral lederskikkelse i opptrappingen mot utstillingens åpning. I tillegg til å rapportere om utstillingen bidro han til å stille i stand utstillingen, organisere avdelingene og deres materiell, og løste opp i uforutsette problemer som dukket opp underveis.⁸⁹ Han var også et forbindelsesledd som opprettholdt kommunikasjonen og koordinerte forholdet mellom arrangørene av Harstad-messen og Forsvarsutstillingen. Ifølge han selv var forholdet dem imellom det beste.⁹⁰ Som arrangører var Folk og Forsvar også økonomisk investert i utstillingen, hvor det gjennom korrespondanse

⁸⁵ RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Brev fra Bernhard til Folk og Forsvar 29.06.1953*

⁸⁶ RA/PA-0828/F/L0020/ mappe «Harstad», *Brev om Forsvarsutstillingen i Harstad fra Folk og Forsvars generalsekretær Gunnar Sand til Forsvarsdepartementet 10.03.1953.*

⁸⁷ RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Protokoll fra det konstituerende møtet for Forsvarsutstillingen i Harstad 26.03.1953.*

⁸⁸ Tromsø, "Imponerende forsvarsutstilling i Harstad.", 5.

⁸⁹ RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Brev fra Bernhard til Folk og Forsvar 29.06.1953.*

⁹⁰ Ibid.

viser seg at de sto for 20 000 kroner til utstillingen.⁹¹ I tillegg arbeidet de også aktivt med å søke midler fra Forsvarsdepartementet for å dekke forsvarsgrenenes «spesielle» utgifter, noe departementet svarte at de skulle ta vurdering etter samtaler med de deltakende avdelingene.⁹² Til slutt var også representanter for Folk og Forsvar til stede under utstillingen for å holde taler og overvære den offisielle åpningen. I Harstad holdt både konsulent Andresen og Tor Skjønsberg taler før utstillingen ble erklært for åpnet.

I likhet med de tidligere utstillingene var Forsvaret også en stor bidragsyter til utstillingen. Først og fremst var det Forsvaret som sto for mye av bemanningen og materiellet de forskjellige avdelingene skulle vise frem ved utstillingen. I tillegg bidro også Forsvaret økonomisk til utstillingen. Gjennom Forsvarsdepartementet ble det bevilget 30.000 kroner til utstillingen fordelt på de tre forsvarsgrenene, hvor pengene skulle brukes til å dekke kostnader relatert til utstillingen.⁹³ Til slutt bidro også Forsvaret aktivt til reklamering og rettferdiggjøring av forsvarsutstillingen. I første rekke kan tilstedeværelse av «en stor forsamling militære myndigheter»⁹⁴ under åpningsseremonien ses på som et mulig forsøk på å vise støtte og oppslutning rundt utstillingen, spesielt siden dette ikke er en ukjent strategi ved Folk og Forsvars utstillinger. Videre er det også interessant å se på aktiviteten som ble utført av sentrale representanter fra Forsvaret. Her er spesielt artikkelen generalmajor Lindbäck-Larsen publiserte i *Harstad Tidende* interessant. Artikkelen tok ikke bare for seg forsvarsutstillingen, men også argumenter til hvorfor utstillingen var noe positivt og nødvendig. Ved å sette utstillingen i sammenheng med hvordan situasjonen mellom folket og Forsvaret var i samtiden, resonnererte generalmajoren seg frem til hvorfor organisasjoner som Folk og Forsvar og deres arbeid var så viktig.⁹⁵

«En imponerende utstilling»⁹⁶

Forsvarsutstillingen i Harstad mottok mye god omtale i lokalpressen både før og under arrangementet. Utstillingen fikk mye oppmerksomhet, hvor avisene publiserte informative artikler om hva publikum kunne forvente å se på utstillingen, reportasjer fra utstillingen om

⁹¹ RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Brev om Forsvarsutstillingen i Harstad fra Folk og Forsvars generalsekretær Gunnar Sand til Forsvarsdepartementet 10.03.1953.*

⁹² RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Gjenpart til Folk og Forsvar av brev til Hærens, - Sjøforsvarets, - og Luftforsvarets overkommando, samt Forsvarets sanitet og rekrutteringskontor fra Forsvarsdepartementet den 16.03.1953.*

⁹³ RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Folk og Forsvars rapport om Forsvarsutstillingen i Harstad 1953.*

⁹⁴ Tromsø, "Imponerende forsvarsutstilling i Harstad.", 5.

⁹⁵ Linbäck-Larsen, «Omkring forsvarsutstillingen i Harstad», 2 & 6.

⁹⁶ Harstad Tidende, «En imponerende utstilling», 1.

observasjoner og inntrykk fra messen, og intervjuer og artikler hvor arrangørene selv uttalte seg om utstillingen. Basert på reportasjer fra lokalavisene er det tydelig at forsvarsutstillingen gjorde et godt inntrykk på de besøkende journalistene. I artikkelen *En imponerende utstilling* skrev *Harstad Tidende* i dybden om utstillingen og dens innhold. Artikkelen fremhevet hver avdelings høydepunkter, og formidlet et budskap om at utstillingen var viktig for lokalsamfunnet. Blant annet skrev avisen at

«Når man tar en runde gjennom Forsvarsutstillingen er det imponerende å se hva Forsvaret i dag kan vise frem av tekniske materiell. Teknikkens siste finesser er tatt i bruk av flyvåpenet, hær, artilleri, ingeniørvåpen og marine. De tekniske krav som settes til et moderne forsvar, kan uten tvil også komme det sivile liv til gode. Forsvarsutstillingen gir et bevis for det.»⁹⁷

Det er en gjengående trend at avisene omtalte utstillingens innhold med stor entusiasme. I avisene *Fremover* og *Vesterålen* ble forsvarsutstillingen også godt mottatt. Avisene omtalte utstillingen som imponerende, hvor det ble lagt vekt på at det var «imponerende å se hva Forsvaret i dag kan vise frem av teknisk materiell».⁹⁸ Utstillingen fikk spesielt skryt for å ha mye å by på, og at de forsøkte å vise frem hva Forsvaret benyttet av materiell i samtiden. Avisen *Fremover* påpekte at «De siste tekniske finesser er tatt i bruk av flyvåpen, hær, artilleri, ingeniørvåpen og marine.»⁹⁹ *Folkeviljen* var svært positiv til forsvarsutstillingens åpning og innhold. Avisen beskrev innholdet som interessant og utstillingen som «imponerende stor og godt lagt an».¹⁰⁰ Av utstillingens innhold la de, som mange andre, størst vekt på de store blikkfangene som dykkertanken, enmanns-ubåten, kanonene, og de forskjellig representerte militære grenene som var til stede.¹⁰¹ Den positive fremstillingen av utstillingens omfang ble også gjengitt i andre aviser. Et godt eksempel er hvordan *Harstad Tidende* påpekte at «Folk og Forsvar's utstilling har i det hele meget å vise frem og vi håper at flest mulig vil benytte seg av anledningen til å utvide sine kunnskaper o[m] forsvaret idag og de hjelpemidler det rår over».¹⁰²

⁹⁷ Harstad Tidende, «En imponerende utstilling», 1-2.

⁹⁸ Vesterålen, «Imponerende forsvarsutstilling i Harstad», 1 og Fremover, «Imponerende Forsvarsutstilling i Harstad», *Fremover*, 06.07.1953, 1.

⁹⁹ Fremover, «Imponerende Forsvarsutstilling i Harstad», 1.

¹⁰⁰ Folkeviljen, «Forsvarsutstillingen i Harstad imponerende», *Folkeviljen*, 07.07.1953, 1 & 4.

¹⁰¹ Ibid, 1 & 4.

¹⁰² Harstad Tidende, «En imponerende utstilling», 1.

Også kinoteltets filmfremvisninger om forsvarets skoler fikk skryt for å være av interesse for publikum.¹⁰³

Avisene var også positive i sin omtale om besøkstallene ved utstillingen. Avisen *Fremover* omtalte Harstadmessen i sin helhet som «en avgjort suksess» etter bare 3 dager, da den hadde innfridd besøksforventningene og så livlig trafikk og mange tilreisende fra nabobyene.¹⁰⁴ Også *Harstad Tidende* var svært positiv til utstillingens besøkstall. I to omfattende artikler om utstillingen og dens innhold beskrev avisen hvordan det store publikummet strømmet til utstillingen, og at de var «levende interessert i den mangfoldighet og instrumenter, utstyr og materiell som var satt opp i teltene og på utstillingsplassen».¹⁰⁵ I *Folkeviljen*'s spalte *Messe-nytt* kom det frem at forsvarsutstillingen allerede i løpet av søndagen hadde blitt besøkt av «vel 5000 personer». Avisen pekte på at dette var et større besøkstall «enn selv de største optimister hadde regnet med», og at dette tilsvarte rundt en tredjedel av det totale besøkstallet til Harstadmessen, som hadde sett rundt 15.000 besøkende de tre første dagene.¹⁰⁶

Det er vanskelig å finne kritiske unntak til den overveldende positive omtalen utstillingen mottok i samtiden. Derimot stilte avisen *Folkeviljen* seg kritisk til utstillingens avdeling for Forsvarets Skoler som var plassert i Befalsskolens lokaler. Avisen uttrykte at den eksterne utstillingen var i ferd med å «falle mellom to stoler», og at «innrykket [her] har hittil ikke vært overveldende». Avisen oppfordret derimot allikevel ungdommen senere til å benytte sjansen til å besøke denne delen av utstillingen også, til tross for kritikken.¹⁰⁷

Alt i alt viser avisenes dekning av forsvarsutstillingen at inntrykket av tilstelningen ble godt mottatt i pressen. Både innholdet, publikumsseksjonene, og ikke minst arrangementet får så godt som bare skryt, med noen få unntak. Avisene la spesielt vekt på at besøkstallene var gode, og omtalte den allerede de første dagene som en stor suksess. Derimot kan man spørre seg om det ikke er en for stor overvekt av positive omtaler rundt forsvarsutstillingen, gitt at det var flere aktører som i samtiden hverken var store tilhengere av militæret, eller Folk og Forsvar.

¹⁰³ Folkeviljen, «Messe-nytt», *Folkeviljen*, 07.07.1953, 2.

¹⁰⁴ Fremover, «Harstadmessa en avgjort suksess», *Fremover*, 06.07.1953, 1.

¹⁰⁵ Harstad Tidende, «En imponerende utstilling», 1.

¹⁰⁶ Folkeviljen, "Messe-nytt.", 2.

¹⁰⁷ Ibid, 2.

En vellykket utstilling?

Det er lite kildemateriale som gir dyp innsikt i hvordan Folk og Forsvar har vurdert forsvarsutstillingen i Harstad. De kildene som forteller mest om organisasjonens vurderinger er Folk og Forsvars egne utgivelser, intervjuer, og konsulent Bernhard M. Andresens brev og rapporter som ble skrevet underveis og i etterkant av forsvarsutstillingen. I disse skrev han om de besøkende, utstillingens økonomiske situasjon, gjennomføringen, og ikke minst hans egne opplevelser av utstillingen. Basert på disse kildene var Andresens innstilling til forsvarsutstillingen positiv. I rapporten om forsvarsutstillingen formidlet Andresen at «det alminnelige inntrykk var at utstillingen var vellykket», og at dette også var tilbakemeldingen fra flere andre hold som ikke oppgis i detalj.¹⁰⁸ Følelsen av suksess kommer også tydelig frem brevene han skrev få dager etter utstillingens slutt. I disse uttrykte Andresen at han «[s]tort sett» var tilfreds med utstillingen, og at dette også gjaldt innad blant forsvarsutstillingens arrangører.¹⁰⁹ Videre var det ikke bare Andresen som uttrykte at utstillingen hadde vært en suksess. I et brev til Andresen den 8. juli skriver *Koren + de andre* om at formann Tor Skjønberg var «meget fornøyd med utstillingen» når han kom hjem fra Harstad.¹¹⁰ Begrunnelsen for dette virker å ha vært at 5000 betalende personer hadde besøkt utstillingen allerede den første dagen. I Folk og Forsvars egne utgivelser var også vurderingen positiv. I kontaktbulletinen fra 24. juli 1953 var det et eget avsnitt om forsvarsutstillingen på Harstad hvor de konstaterte med at utstillingen hadde blitt «meget vellykket».¹¹¹ Denne innstillingen ble også gjentatt i Folk og Forsvars årsrapport for 1953, som påpekte at besøkstallene til utstillingen i Harstad var «et ualminnelig godt resultat».¹¹²

På den annen side var det også elementer Andresen påpekte som problematiske. En av de mest problematiske aspektene ved utstillingen var avdelingen de hadde satt opp for forsvarets skoler. I rapporten fremkommer det at avdelingen hadde et mindre besøkstall enn ønsket, og dette av flere grunner. Andresen peker spesielt på avdelingens plassering som et mulig problem, da den var plassert utenfor resten av utstillingsområdet i Befalskolens egne lokaler. Dette, i tillegg til at få representanter fra utstillingen henviste publikum til disse avdelingene før de siste dagene av utstillingen, resulterte ifølge Andresen til lave besøkstall. Dette ble derimot rettet på mot

¹⁰⁸ RA/PA-0828/F/L0020/mappen «Harstad», *Konsulent Andresens rapport om Forsvarsutstillingen i Harstad til Folk og Forsvar*, 03.08.1953

¹⁰⁹ RA/PA-0828/F/L0020, *Brev fra konsulent Andresen fra Harstad til Folk og Forsvar*, 16.07.1953.

¹¹⁰ RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Brev fra Koren til Andresen*, 08.07.1953.

¹¹¹ Folk og Forsvar, «Forsvarsutstillingen I Harstad», i *Kontaktbulletinen*, nr.29, 24.07.1953, 14.

¹¹² Folk og Forsvars arkiv, *Folk og Forsvars Årsrapport for 1953*, 20.

slutten av utstillingen, men er noe Andresen presiserer at ikke må skje igjen. For fremtidige utstillinger påpekte han tydelig at utstillinger om skolene ikke må skilles fra den øvrige utstillingen som arrangeres.¹¹³

Tonen er derimot noe annerledes i brevet som Andresen skrev til Folk og Forsvar bare få dager etter utstillingens slutt. I brevet fremmet Andresen bekymringer angående budsjettet og sviktende gjennomføring fra noen av de deltagende forsvarsgrenene, hvor Marinen og Hæren hadde sviktet med transport og omkostninger av personellet. I brevet poengterer Andresen at besøkstallet, som få dager etter utstillingen var beregnet til 11.481 betalende publikummere, alene sørget for en budsjettmessig svikt på 3000 kr. Årsakene som ble oppgitt for underskuddet var utgifter de ikke hadde beregnet på forhånd, som strømforbruket, og «en del ekstra reklame».

¹¹⁴ Dette bekymret derimot ikke Andresen noe særlig, da kostnadene var forventet å bli dekket av tilskudd fra forsvarsgrenene selv. Derimot er det interessant at Andresen, til tross for det økonomiske underskuddet og de materielle problemene allikevel innledet brevet med å påpeke at «[r]esultatet ser ikke ut til å bli så aller værst», og avslutter med at han «[s]tort sett er [...] tilfreds med utstillingen».¹¹⁵

Til tross for positive vurderinger er det vanskelig å konstatere hva Folk og Forsvar la i at forsvarsutstillingen hadde vært en vellykket suksess. Siden det er få kilder, og organisasjonen ikke spesifiserer hva som gjør arrangementet til en suksess, er det vanskelig å si noe om hvor pålitelige vurderingen i rapportene og korrespondansen er. Når så godt som alle vurderingene kommer fra personer som enten var til stede eller var ansvarlige for å arrangere utstillingen, blir det vanskelig å bedømme om de er nøytrale i sin fremstilling, eller om de kan ha hatt motiver om å sette seg selv i et best mulig lys. Derimot, ved å se direkte på innholdet i kildematerialet dukker besøkstallene så og si alltid opp som viktige momenter i korrespondansen og rapportene som omtaler utstillingens suksess. I rapporten til Andresen oppgir han at det totale antallet besøkende hadde vært 14.500 personer, hvor 11.409 av disse var betalende publikum, og resten var de inviterte og annet militære som hadde gratis

¹¹³ RA/PA-0828/F/L0020/mappen «Harstad», *Konsulent Andresens rapport om Forsvarsutstillingen i Harstad til Folk og Forsvar*, 03.08.1953

¹¹⁴ RA/PA-0828/F/L0020/mappen «Harstad», *Brev fra konsulent Andresen fra Harstad til Folk og Forsvar*, 16.07.1953.

¹¹⁵ RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Brev fra konsulent Andresen fra Harstad til Folk og Forsvar*, 16.07.1953.

adgang.¹¹⁶ Gitt at deres overordnede mål var å vise den nordnorske befolkningen situasjonen til det norske Forsvaret, hvordan de allierte bidro til landets forsvar, og å fremme mulighetene i Forsvarets Skoler, er det logisk å tenke at besøkstallene i bunn og grunn kan ha vært det som betegnet en suksess for dem, eller tyder på at de hadde et behov for å vise til en målbar suksess.

¹¹⁶ RA/PA-0828/F/L0020/mappen «Harstad», *Konsulent Andresens rapport om Forsvarsutstillingen i Harstad til Folk og Forsvar*, 03.08.1953 og Folk og Forsvar, «Forsvarsutstillingen I Harstad», i *Kontaktbulletinen*, nr.29, 24.07.1953, 14.

Kapittel 4 – Reiseutstillingen

Reiseutstillingen i 1953 skilte seg markant ut fra de foregående utstillingene. Utstillingen skulle reise rundt til store deler av Norges befolkning istedenfor å bare være i storbyene. Reiseutstillingen ble arrangert fra 20. september – 8. desember høsten 1953, hvor den ble vist for totalt 38 000 besøkende.¹¹⁷ Utstillingen ble senere omtalt som den «virkelig store og arbeidskrevende utstillingen», da omfanget og karakteren til reiseutstillingen var mye mer omfattende og ambisiøs.¹¹⁸ Utstillingen på Kongsvinger markerte starten på den omfattende reiseutstillingen som Folk og Forsvar arrangerte i perioden 20. september – 8. desember høsten 1953. Dette kapittelet skal se nærmere på reiseutstillingen, med et spesielt fokus på åpningsdagene på Kongsvinger. Kapittelet skal først se på hva som skjedde før utstillingen ble satt opp på Kongsvinger den 20. september 1953. Dette innebærer reiseutstillingens hensikt og målgruppe, samt publisiteten og medievirksomheten som ble drevet i forkant av utstillingen. Etter dette skal kapittelet se på utstillingens innhold og gjennomføring. Her er både åpningsseremonien, utstillingens innhold, og ikke minst de medvirkende aktørene og bidragsyterne i fokus. Til slutt skal kapittelet undersøke mottakelsen av utstillingen, og Folk og Forsvars vurdering av den.

Styrket forsvarskraft gjennom saklig opplysning

Både før og underveis i utstillingen var Folk og Forsvar tydelige på deres hensikt med utstillingen, og hvilken målgruppe de ønsket å nå. Dette kom spesielt tydelig frem i åpningstalene, hvor Folk og Forsvars formann Tor Skjønberg uttalte at

«En av de viktigste oppgaver Folk og Forsvar har satt seg, er 'å styrke landets forsvarskraft gjennom saklig opplysning og informasjon om forsvarssaken.' Som en del av denne oppgaven har Folk og Forsvar arrangert denne utstilling, hvor den alminnelige mann og kvinne får anledning til å sette seg inn i hva våre militære – offiserer og soldater – har å håndtere [...] Vi har også trodd at det kan ha sin interesse at folk får se noe av hva forsvaret har fått fra våre allierte.»¹¹⁹

Utover dette gikk mye av talen ut på å vise til Norge som et lite og isolert land søm ønsket fred og frihet, men som til tross for dette lå i en særdeles utsatt geopolitisk posisjon. Med dette la

¹¹⁷ Folk og Forsvar, *Folk og Forsvars arbeid gjennom 10 år*, 58.

¹¹⁸ Engstad, *Fra kald krig til Fredsbygging*, 166-73.

¹¹⁹ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Kongsvinger», *Formann Skjønbergs åpningstale på Kongsvinger*, 3.

Skjønberg vekt på nødvendigheten av et politisk og militært samarbeid med alliansen og vesten, hvor dette ville bidra til å sikre et toppmoderne forsvar og et «varig vern» for å kunne motstå potensielle angrep, og sikre freden og friheten som alle ønsket seg.¹²⁰

Basert på dette kan organisasjonens hensikt og målgruppe virke tydelig. Siden Folk og Forsvar snakket så direkte om dette både i pressen og i sine taler under åpningsseremoniene der utstillingene ble gjennomført, er det tilsynelatende tydelig at hensikten var å styrke forsvarstanken, og å overbevise om at hjelpen vi får fra våre allierte er av topp kvalitet, og av defensiv karakter. Det ble påpekt tydelig i talene at bistanden ikke var til offensiv krigføring, men derimot for å styrke den defensive muligheten til Forsvaret. I tillegg var det tilsynelatende et ønske om å vise hva bevilgningene fra Forsvaret går til, og hva Norge mottok gjennom Atlanterhavspakten, og å opplyse om viktigheten og funksjonen til NATO for Norge.¹²¹

I tillegg skrev *Fredrikstad Blad* en artikkel om hensikten med den spesifikke reiseruten til utstillingen. Artikkelen, som trolig baserte seg på informasjon utsendt av Folk og Forsvar, opplyste om at reiseutstillingen var en videreføring av organisasjonens tidligere opplysningsarbeid. Ifølge artikkelen var hensikten med utstillingen «å vise folk hva vi får for forsvarsbevilgningene og gi et bilde av den tekniske utviklingen innen forsvar de senere årene [til] folk i de landsdelene, som hittil ikke har vært dekket ved de tidligere utstillingene».¹²² I talen på Kongsvinger poengterer også Skjønberg at utstillingene ikke bare var dette, men også et «tegn på samhørighet og solidaritet mellom alle dele i dette land når det gjelder vårt forsvar og vår frihet».¹²³

Reklame og medievirksomhet

Før åpningen av den ambulerende utstillingen på Kongsvinger, var reklamevirksomhet og sikring av god omtale i media også viktige prioritering for Folk og Forsvar. Påstanden er basert på den store mengden korrespondanse mellom Folk og Forsvar og lokalaviser langs reiseruten til utstillingen, og innholdet i disse. Før reiseutstillingen ble åpnet på Kongsvinger kontaktet Folk og Forsvar flere lokale aviser i distriktet for å sikre utstillingen god omtale. Denne korrespondansen finnes i arkivene, og er mellom Folk og Forsvar og lokalavisene *Glåmdalen* og *Hedmarkens Amtstidende*. Dette var to av de større avisene i området, hvor korrespondansen

¹²⁰ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Kongsvinger», *Formann Skjønbergs åpningstale på Kongsvinger*.

¹²¹ Glåmdalen, «Forsvarsutstillingen åpnet», *Glåmdalen*, 21.09.1953, 6 og RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Kongsvinger», *General Bergs åpningstale og Skjønbergs åpningstale*.

¹²² Fredrikstad Blad, «Folk og Forsvar», *Fredriksstad Blad*, 30.11.1953, 3.

¹²³ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Kongsvinger», *Formann Skjønbergs åpningstale på Kongsvinger*.

vise at de ble kontaktet av Folk og Forsvar som ønsket å informere om arrangementet. Ifølge Egil Sørli og Steinar Flaten, var arbeiderpartiets *Glåmdalen* den dominerende avisen i området etter krigens slutt.¹²⁴ Den var så dominerende at den utover 1950-tallet utkonkurrerte flere av de større borgerlige avisene, som *Østlendingen* og *Hedmarkens Amtstidende*, som også skrev om reiseutstillingen.¹²⁵ Basert på arkivkildene er det mye som tyder på at det i stor grad var Folk og Forsvar selv som stod for den generelle korrespondansen med avisene, hvor de sendte pressen «forhåndsmeddelelse» direkte til lokalavisene.¹²⁶ I korrespondansen med *Glåmdalen* og *Hedmarkens Amtstidende* var det generalsekretær Gunnar Sand som skrev til redaksjonene. Korrespondansen inkluderte en kort orientering om selve utstillingen, i tillegg til informasjon om programmet for åpningen, og de videre reiseplanene for utstillingen.¹²⁷ Avisene ble informert om at det skulle komme «en rekke fremtredende representanter fra Kongsvinger by», deriblant varaordføreren, generalløytnant Ole Berg, generalsekretæren for Norges Statsbaner, flere generaler fra Forsvaret og representanter fra de tre overkommandoene, og sjefen for Forsvarets Undervisnings- og Velferdskorps. Til slutt formidlet Folk og Forsvar at de skulle stille med inngangsbilletter til redaksjonene slik at de hadde gratis inngang ved ønske om å dekke tilstelningen under åpningen.¹²⁸

Derimot er korrespondansen mellom *Glåmdalen* og Folk og Forsvar spesielt interessant, da de tilsynelatende hadde vært i kontakt med hverandre tidligere over telefon. I korrespondansen fremkommer det at *Glåmdalen* hadde planer om å ta bilder av utstillingen. Sand forespurte derfor om de ikke ønsker å ta noen bilder for dem også som skal «brukes til matriser som skal sendes til avisene på de steder hvor utstillingen etter hvert kommer.», hvor de kunne snakke med fotografen om hvilke bilder de ønsker. *Glåmdalens* redaksjon sa seg villige til dette, og stilte sin journalist til disposisjon.¹²⁹

Pressen var derimot ikke den eneste kanalen Folk og Forsvar benyttet for å reklamere for reiseutstillingen, hvor særlig lokale tiltak også ble viktige. Her var spesielt plakater et viktig virkemiddel for å oppnå bred omtale. I korrespondanse mellom Norges Forsvarsforening og Forsvarsforeningen på Kongsvinger ble medlemmene oppfordret til å få lokale beboere til å

¹²⁴ Egil Sørli og Steinar Flaten, *Fra småbyavis til distrikts-organ: Glåmdalen 1926-76* (Kongsvinger: Glåmdalen, 1976), Forord & 70.

¹²⁵ *Ibid.*, 70.

¹²⁶ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Lillehammer», *Redegjørelse for den «rullende» forsvarsutstillingen*.

¹²⁷ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Kongsvinger», *Korrespondanse mellom Folk og Forsvar og Glåmdalen og Korrespondanse mellom Folk og Forsvar og Hedmarkens Amtstidende*.

¹²⁸ *Ibid.*

¹²⁹ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Kongsvinger», *Korrespondanse mellom Folk og Forsvar og Glåmdalen*

flagge under arrangementet. Samtidig ble også Heimvernet i Kongsvinger satt i arbeid med å henge opp plakater for utstillingen.¹³⁰

Et interessant poeng er at slik kontakt ikke bare foregikk før åpningen av reiseutstillingen på Kongsvinger, men derimot gjennom hele turnéen. Til tross for at det forekom liknende vennlige toner med noen få andre lokalaviser, var kontakten som oftest generell og direkte relatert til utstillingen, hvor man ofte kan se at det er direkte kopier av innholdet som er blitt sendt til flere forskjellige lokalaviser. Det var heller ikke uvanlig å se notiser bakerst i avisene som formidlet at Folk og Forsvars reiseutstilling skulle arrangeres i nærheten av leserens bosted. På denne måten kan man se hvor viktig lokalavisene var for å skape oppmerksomhet rundt reiseutstillingen. Ved å kontakte avisene med informasjon, og senere bilder fra utstillingene, var nok målet å skape spenning og forventning rundt arrangementet som skulle holdes. En kan også spekulere i om dette også har vært formålet med å inkludere oversikten over de innbudte autoritetsfigurene til åpningshøytidelighetene, da personer med status og lokal autoritet kan ha en innvirkning på oppmøte og stemning rundt et arrangement. Derfor kan Folk og Forsvars kontakt med lokale aviser ikke bare ses som opplysende og informativ, men også som et verktøy for å skape en følelse av at utstillingen var et høytidelig og viktig arrangement som skulle foregå i distriktet.

Åpningshøytideligheten

Folk og Forsvar gjennomførte mer høytidelige åpningsseremonier ved de større sentrale lokasjonene reiseutstillingen skulle arrangeres.¹³¹ Disse høytidelighetene fulgte en gitt mal, uavhengig av lokasjon. Høytidelighetene ble holdt før reiseutstillingen ble erklært åpnet, da foran et publikum bestående av inviterte lokale og militære autoritetsfigurer.¹³² Åpningen bestod som regel av musikk fra et lokalt korps, en velkomsttale fra en lokal autoritet, eksempelvis byens ordfører, en redegjørelse for utstillingen av en representant fra Folk og

¹³⁰ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Kongsvinger», *Korrespondanse mellom Norges Forsvarsforening og Løytnant Ernst Eng i Kongsvinger Forsvarsforening*, 11.09.1953.

¹³¹ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Lillehammer», *Redegjørelse for den «rullende» forsvarsutstillingen*.

¹³² RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Steinkjer», *Brev fra Gunnar Sand til Oberst Qvam*, 16.09.1953.

Forsvar, og til slutt en tale og formell åpning av en representant fra militæret.¹³³ Etter åpningen ble de inviterte gjestene vist rundt, før utstillingen formelt ble åpnet for publikum.¹³⁴

Reiseutstillingen på Kongsvinger ble åpnet med nettopp en slik åpningshøytidelighet den 20. september 1953. Generalsekretær Gunnar Sand i Folk og Forsvar forteller i et brev at 1. divisjons musikkorps i Kongsvinger marsjerte fra Kongsvinger Festning sammen med en tropp fra befalsskolen frem til utstillingsområdet.¹³⁵ Basert på lister over inviterte gjester for åpningen på Kongsvinger kan man se at gjestene bestod av en blanding av militære, lokale og offentlige autoriteter, samt den lokale pressen. De inviterte bestod eksempelvis av den lokale politimesteren, representanter fra Norges Statsbaner,¹³⁶ lokale politiske skikkelser som varaordføreren, og til slutt «høyere militæreskikkelser fra Oslo og fra byen og distriktet» fra grener som marinens overkommando og Heimvernet.¹³⁷ I tillegg var de lokale avisene *Glåmdalen* og *Hedmarkens Amtstidende* også invitert til å overvære åpningen. Gjestene ble plassert foran kinovognen og ønsket velkommen med en hilsningstale av byens ordfører, R. M. Olsen. Deretter fulgte formannen i Folk og Forsvar, Tor Skjøsberg, med en redegjørende tale om organisasjonen og utstillingen, før generalløytnant Ole Berg tok scenen med sin tale om forsvaret og utstillingen, før han offisielt erklærte den for åpnet.¹³⁸

Det var nok flere forskjellige årsaker til at Folk og Forsvar ønsket å arrangere åpningshøytideligheter. Slike offisielle åpninger setter jo tross alt et formelt preg på denne typen arrangementer. Derimot er det mest interessant å se hva generalsekretæren i Folk og Forsvar, Gunnar Sand, selv uttaler om dette rett etter utstillingen på Kongsvinger. I et brev fra generalsekretær Sand til kaptein Birger Mathisen i Steinkjer kommer åpningshøytideligheten opp som tema i sammenheng med den fremtidige organiseringen av utstillingen på Steinkjer. Her gjør Sand det tydelig at målet med å arrangere høytideligheten var å skape «litt fest og farge over utstillingen og at publikum får inntrykk av at både militære og sivile myndigheter

¹³³ Det er flere kilder som viser hvordan disse åpningshøytidelighetene foregikk. Spesielt avisene som dekket reiseutstillingen og programmene som ble delt ut ved diverse lokasjoner er nyttige kilder. Videre viser korrespondansen med avisene og Forsvarsforeningene at «viktige» personligheter ble invitert for å overvære åpningen, og den første omvisningen av utstillingen. De mest nyttige kildene kan finnes i RA/PA-0828/F/L0019 i mappene «Kongsvinger» og «Lillehammer», og RA/PA-0828/F/L0019/mappe Lillehammer, *Redegjørelse for den «rullende» forsvarsutstillingen*.

¹³⁴ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Steinkjer», *Brev fra Gunnar Sand til Oberst Qvam*, 16.09.1953.

¹³⁵ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Steinkjer», *Brev fra Gunnar Sand til Kaptein Birger Mathisen*, 22.09.1953.

¹³⁶ Også kjent som NSB

¹³⁷ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Kongsvinger», *Oversikt over innbudte til åpningen på Kongsvinger og Glåmdalen*, «Forsvarsutstillingen åpnet», 1 & 6.

¹³⁸ Glåmdalen, "Forsvarsutstillingen åpnet.", 1 & 6

slutter opp om den.»¹³⁹ Sett i lys av dette kan åpningshøytydeligheten ses på som noe mer enn en tilsynelatende symbolsk handling for å åpne utstillingen, hvor det kan argumenteres for å ha vært gjennomtenkte aspekter av utstillingen som til syvende og sist også skulle bidra til å oppnå organisasjonens formål med utstillingen.

Innhold og utstillingsmaterieil

Til tross for endringer i planene, og den begrensede plassen på 10 lokomotivvogner, hadde reiseutstillingen mye forskjellig materieil å vise frem under åpningsdagen på Kongsvinger. Gjennom avisartikler, Folk og Forsvars egne utgivelser, og arkivmateriale får man et tydelig innblikk i hva reiseutstillingen hadde å by på for de besøkende.

Reiseutstillingen benyttet seg aktivt av både lokomotivvognene og de disponerte områdene ved jernbanestasjonen for å vise frem det utstillingen hadde å by på. Av de 10 jernbanevognene som var del av reiseutstillingen ble 7 brukt til utstillingen.¹⁴⁰ Av disse var 5 lukkede, og inneholdt diverse våpen, teknisk utstyr, personlig utrustning, og annet materieil som de besøkende kunne komme og overvære.¹⁴¹ Spesifikke eksempler ble senere omtalt i aviser der reiseutstillingen skulle settes opp. Fem dager før utstillingen skulle ankomme Stjørdal, skrev avisen *Stjørdalingen* mer detaljert om hva besøkende kunne forvente å se i de lukkede vognene. Her fortalte de om besøkende ville kunne se våpen som flammekastere, landminer, og annet infanteriutstyr.¹⁴² Derimot var det ikke bare våpen som ble vist frem i de lukkede vognene. Annet utstyr som militæret benytter i felt var også viktig å vise frem.

De 2 resterende vognene var derimot åpne,¹⁴³ og ble benyttet til større gjenstander og demonstrasjoner. En journalist fra lokalavisen *Glåmdalen* viser videre til flere større utstillingsgjenstander om bord i jernbanevognene. Blant det som opplyses om, skrives det at det også ble vist frem en 1-manns ubåt som tidligere hadde blitt senket i Trondheimsfjorden, en stor lyskaster, en torpedo, en stor kystartillerikanon, og et dykkekammer.¹⁴⁴

Reiseutstillingen hadde også med seg et personell som skulle representere de forskjellige grenene i det norske militæret, og som skulle bidra under utstillingen. Representantene reiste

¹³⁹ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Steinkjer», *Brev fra Gunnar Sand til Kaptein Birger Mathisen*, 22.09.1953.

¹⁴⁰ Folk og Forsvar, *Folk og Forsvars arbeid gjennom 10 år*, 58.

¹⁴¹ Ibid, 58.

¹⁴² *Stjørdalingen*, «Den ambulerende forsvarsutstillingen pr. tog kommer til Stjørdal 11. oktober», *Stjørdalingen*, 06.10.1953, 2.

¹⁴³ Folk og Forsvar, *Folk og Forsvars arbeid gjennom 10 år*, 58.

¹⁴⁴ *Glåmdalen*, «Forsvarsutstillingen åpnet», 1 & 6.

omkring sammen med utstillingen, og benyttet 2 av jernbanevognene underveis som losjivogner.¹⁴⁵ Her var det representanter fra både militæret, luftforsvaret, og marinen, som alle var ansvarlige for hver sine poster når utstillingen ble holdt, som å vise filmer fra forsvarrets filmtjeneste i kinovognen til utstillingens publikum.¹⁴⁶

I tillegg til utstillingene inne i jernbanevognene var også området utenfor disponert til utstillingen. I motsetning til jernbanevognene, som for det meste inneholdt fysiske utstillingsgjenstander, modeller og oppvisninger av eksempelvis flymotorer, ble plassen utenfor benyttet til fremvisning av plakater, og personell som informerte om NATO og forsvarrets skoler. Selv om det ikke er så mye kildemateriale som spesifikt omtaler innholdet på disse plakatene, tyder kilder, som Bergs åpningstale, på at utstillingen om NATO tok for seg organisasjonens oppbygging, oppgaver, og arbeid.¹⁴⁷ Plakatene om NATO skal også ha inneholdt tall og bilder som snakket om organisasjonens oppbygging og vekst, samt illustrasjoner som formidlet østblokkens styrke og stilling.¹⁴⁸ I tillegg til dette ble restopplaget av brosjyrene «Hva er NATO?» (som bestod av 47 000 eksemplarer) også distribuert gjennom organisasjonene og delt ut på den ambulerende forsvarsutstillingen.¹⁴⁹

Gjennomføringen av reiseutstillingen

Til tross for at Folk & Forsvar stod som arrangør av reiseutstillingen, var de ikke alene om å organisere og gjennomføre utstillingen. Den opprinnelige planen var å arrangere den omreisende utstillingen ved hjelp av det militære troppetransportskipet KNM/ Svalbard.¹⁵⁰ Her skulle både materiell og personell transporteres via båt, og utstillingen skulle arrangeres på diverse steder langs kysten mellom Oslo og Trøndelag.¹⁵¹ Båten var derimot ikke tilgjengelig i det planlagte tidsrommet, noe som medførte omfattende endringer i planene. Løsningen ble å arrangere reiseutstillingen via jernbanen, hvor de etter forhandlinger med Norges Statsbaner fikk leid inn 10 jernbanevogner som skulle brukes til å frakte personell og utstillingsmateriell langs jernbanen i Norge.¹⁵² Dette medførte også endringer i reiseruten, da jernbanen ga nye muligheter og begrensninger for hvor de kunne bringe utstillingen. Folk og Forsvar benyttet derimot muligheten til å inkludere flere lokasjoner i Norge, hvor jernbanen gjorde det mulig å

¹⁴⁵ Folk og Forsvar, *Folk og Forsvars arbeid gjennom 10 år*, 58.

¹⁴⁶ Ibid, 58 og Folk og Forsvars arkiv, *Folk og Forsvas årsrapport 1953*, 21-22.

¹⁴⁷ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Kongsvinger», *General Bergs tale*, 3.

¹⁴⁸ Glåmdalen, «Forsvarsutstillingen åpnet», 6.

¹⁴⁹ Folk og Forsvars arkiv, *Folk og Forsvars årsrapport 1953*, 27.

¹⁵⁰ Folk og Forsvar, *Folk og Forsvars arbeid gjennom 10 år*, 58.

¹⁵¹ Engstad, *Fra kald krig til fredsbygging*, 169-73.

¹⁵² Engstad, *Fra kald krig til fredsbygging*, 169-73.

reise utover den tidligere planlagte kystruta. Reiseutstillingen besøkte i alt 37 større og mindre byer og tettsteder i løpet av de 80 dagene utstillingen var aktiv. Utstillingen ble først åpnet på Kongsvinger den 20. september 1953, før den reise nordover til Mo i Rana. Endestasjonen på Nordlandsbanen var et naturlig nordligste stopp før utstillingen beveget seg sørover til Dombås, og gjennom Gudbrandsdalen. Etter dette gikk turen til Sørlandet og Vest-Norge, før den til slutt dro til Østlandet. Utstillingen ankom sin endestasjon i Askim den 7. desember 1953.¹⁵³

Å arrangere en så omfattende utstilling ville vært krevende for Folk og Forsvar uten dugnadsinnsats fra frivillige lokalt. Ved hvert stopp på turen var det behov for arbeidskraft til oppsett og nedringing av utstillingen, samt ansvarlige for sikkerhet, fremvisning av film og materiell, og de rent praktiske sakene som tilgang på strøm og annet. Arkivmaterialet viser tydelig at det var både økonomiske og organisatoriske bidragsytere, som vi skal ta for oss mer om i de følgende avsnittene.

I tillegg til å være hovedansvarlige for arrangeringen av reiseutstillingen hadde Folk og Forsvar flere ansvarsfelter innen utstillingene. Blant disse finner vi flere av oppgavene som allerede er blitt nevnt tidlige, slik som å innby personer til åpningshøytidelighetene, og å sikre omtale i pressen ved å sende informasjon, bilder og annonser til avisene og media. I tillegg til dette var også Folk og Forsvars representant, konsulent B.M. Andresen, til stede på utstillingene som organisasjonens representant som ble ansvarlig for å holde taler, og for å se til at alt gikk som det skulle.¹⁵⁴

I tillegg til Folk og Forsvar var Forsvaret en sentral bidragsyter og aktør for utstillingen, både i form av penger, materiell og arbeidskraft. Ifølge Helge Danielsen ble de fleste av reiseutstillingens utgifter dekket via «ekstraordinære tilskudd» fra Forsvarsdepartementet.¹⁵⁵ I tillegg bisto de med personell til utstillingen i form av 3 mann fra Marinen, 1 fra Flyvåpenet, 1 fra Hæren (som senere ble oppgradert til 4), og en fra Forsvarets Undervisnings- og Velferdskorps.¹⁵⁶ I tillegg til dette personellet ble militære skikkelser ofte benyttet under åpningshøytidelighetene, slik som på Kongsvinger. Til slutt ble også Heimevernet benyttet der

¹⁵³ Det er flere kilder som dokumenterer reiseruten. Jeg har benyttet en kombinasjon av utgivelsene fra Folk & Forsvar, avisartikler og dokumenter i mappen til reiseutstillingen i RA/PA-0828/F/L0019 på Riksarkivet for å fastslå og sikre hvilke steder utstillingen stoppet. Kildene på Riksarkivet har vært spesielt gode for å fastslå hvilke datoer de ankom og forlot de forskjellige lokasjonene.

¹⁵⁴ Denne informasjonen er belaget på det som står i korrespondansen i reiseutstillingens mapper i Folk og Forsvars arkivmaterialer på Riksarkivet, samt det aviser og Folk og Forsvars årsrapport for 1953. Se RA/PA-0828/F/L0019.

¹⁵⁵ Danielsen, «Pro-atlantisk påvirkningspolitikk i Norge i årene rundt 1949», 114.

¹⁵⁶ Folk og Forsvars internarkiv, *Folk og Forsvars årsrapport 1953*, 21-22.

de hadde mulighet til å delta. Der hvor utstillingen var i flere dager ble de tildelt oppgaver som å henge opp plakater, og som nattevakter for utstillingen.¹⁵⁷

Det er også interessant å se at Norges Forsvarsforening, eller rettere sagt de lokale avdelingene, anses som viktige bidragsytere til gjennomføringen av reiseutstillingen. De bidro hovedsakelig til de lokale arrangementene der de hadde avdelinger.¹⁵⁸ Dette var derimot ikke deres første samarbeid om utstillinger med Folk og Forsvar. I et dokument skrevet av Norges Forsvarsforbund noen dager etter åpningen av reiseutstillingen, kalt *Redegjørelse for den «rullende» forsvarsutstillingen*, skrives det detaljert om både planene for gjennomføringen av utstillingen og forbundets tenkte bidrag til den. Videre var det også vedlagt en plan og reiserute fra Folk og Forsvar som vedlegg, hvor det opplyses om hensikt, innhold, og reiseplan for utstillingen. Forsvarsforbundet oppsummerer godt selv hva de har i tankene i starten av redegjørelsen, hvor de skriver følgende:

«Norges Forsvarsforening vil gjerne tre støttende til med arrangementet på de steder hvor det er organiserte forsvarsforeninger, både av hensyn til den gode opplysning og propaganda for forsvaret som utstillingen betyr, og fordi det gir de lokale forsvarsforeninger en god anledning til å 'vise sitt ansikt'. Vi har også tidligere gjort dette – således ved store forsvarsutstillinger i Bergen, Trondheim og Harstad ifjor og i år.»¹⁵⁹

Til tross for at de organiserte forsvarsforeningene bidro i ulik mengde på de forskjellige lokasjonene, er det likevel tydelig at de var svært nyttige for organiseringen og gjennomføringen av utstillingen. Først og fremst kan de ofte ses å bidra med de praktiske aspektene av organiseringen lokalt hvor utstillingen ble satt opp. I redegjørelsen ble foreningene forespurt å bidra med å sørge for å ordne sitteplasser til de innbudte på åpningshøytidelighetene, skaffe gratis musikk, og sørge for lokal flagging så langt dette var mulig.¹⁶⁰ Derimot tok andre grener av forsvarsforeningen, som i Fredrikstad, på seg mer ansvar for det lokale arrangementet av utstillingen, hvor de blant annet også sørget for å supplere utstillingen med mer materiell i form av våpen.¹⁶¹ Et annet eksempel er forsvarsforeningen i

¹⁵⁷ Folk og Forsvars internarkiv, *Folk og Forsvas årsrapport 1953*, 22.

¹⁵⁸ Fredrikstad Blad, «Folk og Forsvar», 3.

¹⁵⁹ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Lillehammer», *Redegjørelse for den «rullende» forsvarsutstillingen*.

¹⁶⁰ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Lillehammer», *Redegjørelse for den «rullende» forsvarsutstillingen*.

¹⁶¹ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Fredrikstad», *Brev fra Folk og Forsvar til Fredrikstad Forsvarsforening*, 20.11.1953.

Kristiansand, som på eget initiativ skaffet 2 minesveipere fra marinen som tilskudd til utstillingen.¹⁶²

I tillegg til organisatoriske bidrag, fremstår forsvarsforeningene som sentrale støttespillere i arbeidet som hadde behov for kunnskap om de lokale forholdene der utstillingen skulle arrangeres. I redegjørelsen fra Norges Forsvarsforening kommer det frem at de lokale forsvarsforeningene ble forespurt om å bidra til å sikre omtale i avisene, samt å komme med forslag til hvilke lokale personer som burde inviteres til utstillingen i tillegg til de lokale myndighetene.¹⁶³ Dette blir spesielt interessant hvis man ser dette i sammenheng med generalsekretær Gunnar Sands tidligere nevnte tanker og mål rundt å innby personer med autoritet til utstillingen. Ved å komme med forslag til hvilke lokale autoritetsfigurer en burde invitere, kan man diskutere om forsvarsforeningene på denne måten bidro til å oppnå den ønskede effekten av å få publikum til å føle at myndigheter og militæret støtter oppunder utstillingen.

Reiseutstillingens mottakelse i pressen

Basert på omtalen i den lokale pressen ser det ut til at åpningen på Kongsvinger ble godt mottatt. Den lokale pressen skriver gjennomgående positivt eller prisende om reiseutstillingen, hvor tonen er entusiastisk, og vurderingene som gjøres tidvis omtrent kan beskrives som på grensen til prisende. Et godt eksempel er artikkelen *Glåmdalen* publiserte dagen etter åpningen av utstillingen, hvor de maler et bilde av et veldig engasjert og interessert publikum. Artikkelen starter med en beskrivelse av hva som skjedde rett etter åpningstalen til løytnant Berg, hvor de formidler at «De siste hammerslagene var ennå ikke dødd hen da generalsekretær Gunnar Sand fra Folk og Forsvar geleidet de høye herrer inn på den rullende forsvarsutstillingen».¹⁶⁴ *Glåmdalen* beskriver deretter at publikumet «strømmet» til etter de invitertes omvisning, og at utstillingen var innholdsrik, variert, bra montert, og livlig.¹⁶⁵ Videre kommer det tydelig frem at det var de store utstillingsgjenstandene, som 1-manns-ubåten, den store lyskasteren, og de store kanonene som virkelig fanget de besøkendes oppmerksomhet mest.¹⁶⁶

¹⁶² RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Kristiansand», *Brev fra Kristiansand Forsvarsforening til Norges Forsvarsforening*, 03.11.1953.

¹⁶³ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Lillehammer», *Redegjørelse for den «rullende» forsvarsutstillingen*.

¹⁶⁴ *Glåmdalen*, "Forsvarsutstillingen åpnet.", 1.

¹⁶⁵ *Ibid*, 6.

¹⁶⁶ *Ibid*, 6.

Det må også nevnes at det også var presse som tok mindre positive standpunkter rundt reiseutstillingen. I *Aftenpostens* artikkel fra 18. september låt overskriften «Forsvarspropaganda på hjul».¹⁶⁷ Til tross for at artikkelen informerer om utstillingen og dens fremtidige planer, skiller den seg veldig ut med sin bruk av ordet «propaganda». Gitt innholdet i avisen er derimot sannsynligheten stor for at ordet ble brukt ganske lett, og ikke nødvendigvis for å stemple aktiviteten som propaganda. På den annen side skiller lokalavisen *Telen* fra Notodden seg mest ut med sin kritiske uttalelse om reiseutstillingen i november 1953. Til tross for at de forteller om et rekordbesøk med over 1000 besøkende i løpet av de regnfulle dagene de dekket utstillingen, var de spesielt kritiske til at utstillingen ikke levde opp til de forventningene den fikk av forhåndsomtalen sin. I artikkelen sto det rett ut at det

«I den omtalen vi fikk tilsendt foran utstillingen, het det at utstillingen ga et meget godt bilde av utviklingen i forsvaret, og et godt innblikk i hva forsvarsbevilgningene går til. I hvert fall for vårt vedkommende kan vi ikke med vår beste vilje slutte oss til dette. Vi forlot ikke utstillingen med noen trygghetsfølelse om at vårt forsvar i dag er i utmerket stand og har den effektivitet som trengs.»¹⁶⁸

Telen gikk på denne måten frem for å kritisere reiseutstillingen for å ikke klare å gi dem det bildet av det norske forsvaret som ble omtalt på forhånd, til tross for de fikk utstillingens innhold av utstyr og modeller. De påpekte at pilotene og «froskemennene» var spennende å se, men ubåten ble mye mindre spennende når de fikk vite at dette var et eksemplar som tidligere hadde blitt sunket under krigen, og at marinen per dags dato ikke lengre hadde disse i sine sortimenter.¹⁶⁹ I tillegg er det interessant å se at de også påpeker utstillingens bruk av forklarende plakater, hvor journalisten(e) fremmet at de muligens «ville blitt litt tryggere hvis vi hadde lest de lange plakaten som sto her og der i vognene. Men en går ikke på utstilling for å lese tørre fremstillinger i en hvilket som helst brosjyre.»¹⁷⁰ Videre påpekte de at utstillingen manglet fantasi, at den var stereotypisk, gammeldags og rett og slett kjedelig. De mente at utstillingsmateriellet var revet for mye ut av sine elementer for å gi en større følelse av innlevelse, som igjen gikk ut over inntrykket de satt igjen med. Og til tross for at de så plassmangelen som en tydelig årsak til dette, mente de fortsatt at de burde kunne ha klart å få mer ut av

¹⁶⁷ Aftenposten, «Forsvarspropaganda på hjul», *Aftenposten*, 18.09.1953, 5.

¹⁶⁸ Telen, «Rekordbesøk på forsvarsutstillingen på Notodden», *Telen*, 02.11.1953, 2.

¹⁶⁹ Ibid, 2.

¹⁷⁰ Telen, «Rekordbesøk på forsvarsutstillingen på Notodden», 2.

10 jernbanevogner enn det de sto og så på. Journalisten hadde merket seg besøkende som hadde kommet med bemerkelser som «Er dette alt vi har å fare med?», når de hadde dratt på utstilling i den tro at de skulle få et inntrykk av Norges forsvar i dag. Til slutt avsluttet de artikkelen med sitt generelle inntrykk av utstillingen, som de kokte ned til én setning: «Vi tror ikke utstillingen gjør forsvaret noen større tjeneste, kanskje snarere tvert imot.»¹⁷¹

På den annen side er det interessant å være i en situasjon der det ikke har vært enkelt å finne utgivelser som stiller seg mer kritiske til utstillingen. Majoriteten av de norske avisene som dekket utstillingen var lite kritiske. Snarere kan de sies å lokalt støtte opp om utstillingens hensikt. De fleste publiserte mye av den samme informasjonen og innholdet om utstillingen som det som kan ses å bli sendt ut av Folk og Forsvar, før de legger til en liten vurdering av hva som var å se. For de avisene som også hadde journalister på stedet ble det også ofte formidlet et kort inntrykk av hvor mange som besøkte utstillingen, og hva som foregikk der. Derimot er det omtrent ingen direkte negative eller kritiske stemmer i avisene, til tross for at det kommer frem i andre kilder at det fantes kritiske stemmer til Folk og Forsvar, som kommunistene.¹⁷² Samtidig er det vanskelig å tro at et såpas aktuelt tema som NATO ikke blir diskutert mer når en utstilling drar landet rundt og fremmer positive syn på saken.

Reiseutstillingen en suksess?

I intervjuer og publikasjoner som er kommet ut i etterkant av utstillingen fremsto Folk og Forsvar som svært fornøyde med åpningen på Kongsvinger, og med reiseutstillingens resultater. I et brev til Gunnar Sand formidlet konsulent Andresen at åpningen ble en rekord!¹⁷³ Årsrapporten og *Folk og Forsvars arbeid gjennom 10 år* formidlet så og si det samme, der det opplyses om at reiseutstillingen totalt hadde 38 000 besøkende i løpet av høsten, og at 441 kinoforestillinger hadde vist film for 17 640 mennesker. I årsrapporten presiseres det også at disse tallene var til tross for dårlig vær, og at det sannsynligvis hadde blitt et større oppmøte hvis været hadde vært på deres side. Men til tross for dette var fortsatt besøket over hva de hadde forventet gitt været.¹⁷⁴ Også Andresen rapporterte for det meste om at oppmøtet er bedre enn forventet, og at gjennomføringen av utstillingene gikk fint til tross for tidspress.¹⁷⁵

¹⁷¹ Telen, «Rekordbesøk på forsvarsutstillingen på Notodden», 2.

¹⁷² Nordlandsposten, «Motstanden mot 'Folk og Forsvar' avtar», *Nordlandsposten*, 03.03.1954, 2.

¹⁷³ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Korrespondanse», *Brev fra B.M. Andresen til Gunnar Sand*, 24.09.1953.

¹⁷⁴ Folk og Forsvars arkiv, *Folk og Forsvars årsrapport 1953*, 27 og Folk og Forsvar, *Folk og Forsvars arbeid gjennom 10 år*, 58.

¹⁷⁵ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Korrespondanse», *Brev fra B.M. Andresen til Gunnar Sand*, 24.09.1953.

Derimot var det ikke slik at reiseutstillingen ikke møtte på problemer eller unngikk kritikk internt. I brevene mellom Andresen og Sand, som ofte fungerer som rapporter, retter Andresen spesifikk kritikk mot enkelte deler av utstillingen underveis. Andresen er spesielt kritisk til det fysiske arbeidet som kreves av mennene som følger med når det gjelder den eksterne delen av utstillingen. Han klager på at det ikke svarer til hans forventninger, der det kommer tydelig frem at det er et mye større fysisk og psykisk slit enn han hadde sett for seg å sette opp dette i dårlig vær og mørket. Videre kommer det også frem at det er litt forskjellige holdninger innad i staben, hvor representantene fra Marinen fremmes som virkelige arbeidsjern, i motsetning til representanten for flyvåpenet som tilsynelatende skal ha vært en veldig kverulerende person som "maler fanden på veggen".¹⁷⁶ I et brev fra Mo i Rana forteller Andresen om problemer med å få plakater på plass i tide, samtidig som han gir tydelig uttrykk for å ikke være fornøyd med filmene de har fått å vise frem. Til slutt klager han over at været hindrer utstillingen, og at det kunne blitt "litt av en fest" hvis det ikke hadde regnet.¹⁷⁷ Til slutt rapporteres det også om at oppmøte blant de inviterte er dårlig, og at dette er et problem.

Med dette i tankene er det vanskelig å tyde om Folk og Forsvar anså utstillingen som en suksess eller ikke. Til tross for at organisasjonens publikasjoner omtaler oppmøtet som større enn forventet, er det ingen kilder som forteller oss noe om de så på utstillingen som en suksess eller fiasko. Videre er det vanskelig å tolke informasjonen fra deres egne publikasjoner, da det er vanskelig å vite for sikkert om resultatene kan være «penere» enn de egentlig har vært. Det samme gjelder forsåvidt også for korrespondansen vi ser mellom Andresen og Sand, hvor det oftere enn ikke formidles positive tilbakemeldinger fra utstillingene. Gitt at Folk og Forsvar hadde klare fordeler av å omtale sitt eget arbeid i best mulig lys er det vanskelig å vurdere om vurderingene som ble gjort var objektive, eller om de var tilgjort. Derimot er det tydelig at de vektla besøkstallene når de diskuterte om utstillingene hadde vært vellykkede eller ikke, noe som er svært interessant.

¹⁷⁶ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Korrespondanse», *Brev fra B.M. Andresen til Gunnar Sand*, 24.09.1953

¹⁷⁷ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Korrespondanse», *Brev fra B.M. Andresen til Gunnar Sand* 30.09.1953.

Kapittel 5 – Sammenligning

Etter å ha undersøkt de to utstillingene separat, skal dette kapittelet sammenligne de opp mot hverandre i et forsøk på å øke forståelsen av Folk og Forsvars utstillingsvirksomhet. Men de fundamentale forskjellene mellom utstillingene gjør det å sammenligne gjennomføringene til en utfordrende oppgave. Først er det viktig å påpeke at sammenligningen må ses i lys av at utstillingenes formater var svært forskjellige. Dette er spesielt viktig ettersom de forskjellige formatene satte ulike rammer for utstillingenes gjennomføring. Sett i sammenheng med Folk og Forsvars tidligere utstillinger, kan man argumentere for at Harstad-utstillingen i stor grad var en videreføring av utstillingsvirksomheten organisasjonen hadde benyttet siden 1951. I likhet med de tidligere forsvarsutstillingene ble Harstad-utstillingen arrangert i en større by hvor de med god plass på Larsnesset og befalskolens lokaler ønsket å spre informasjon til den nord-norske befolkningen i området rundt Harstad.¹⁷⁸ Derimot var reiseutstillingen en ny og ambisiøs tilnærming til hvordan Folk og Forsvar arrangerte sine utstillinger. I motsetning til de tidligere utstillingene var organisasjonen mer ambisiøs og nytenkende med denne utstillingen. Før reiseutstillingen hadde Folk og Forsvar hovedsakelig benyttet seg av de andre virksomhetene sine for å nå ut til befolkningen som ikke bodde i nærheten av storbyene. Reiseutstillingen representerte derfor organisasjonens første forsøk på å benytte en utstilling for å spre informasjon om forsvaret til de som bodde utenfor storbyenes nærområder. Som et resultat av restriksjonene forårsaket av jernbanen, vognene og tidsskjemaet, ble naturligvis utstillingen mindre, både i størrelse og innhold. Men det hindret derimot ikke Folk og Forsvar i å forsøke å informere den norske befolkningen om forsvarssaken, selv utenfor storbyene.

Med dette i tankene vil dette kapittelet diskutere likheter og forskjeller i utstillingenes innhold, gjennomføring og hensikt, før det til sist skal se nærmere på utstillingenes mottakelse og vurdering.

Sammenligning av utstillingenes hensikt og målgruppe

Ved å sammenligne de to utstillingene er det mye som tyder på at de i all hovedsak ble arrangert med samme hensikt og målgruppe. Ved begge utstillingene ble det tydelig uttalt gjennom pressen og taler at utstillingene ble arrangert som en del av Folk og Forsvars arbeid for å styrke landets forsvarskraft gjennom saklig opplysning og informasjon om forsvarssaken. Dette målet ble også beskrevet som en av de viktigste sakene for Folk og Forsvar i organisasjonens

¹⁷⁸ RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Folk og Forsvars rapport om Forsvarsutstillingen i Harstad 1953*.

formålsparagraf da de ble stiftet i 1951.¹⁷⁹ Folk og Forsvar ønsket å gjøre dette ved utstillingene ved å vise frem militærets personell og utstyr til folket for at de skulle få anledning til å lære om og tilegne seg en forståelse for forsvarets arbeid og viktighet. På samme måte ønsket de også å vise folket hva de økte tilskuddene til forsvaret gikk til, samtidig som de også ville formidle viktigheten av bidragene fra NATO og allierte land som USA for Norges forsvar og sikkerhet under stormaktspolitikken.

Derimot er det ikke like tydelig hvorfor Folk og Forsvar valgte å organisere utstillingene akkurat i Harstad og ved de 37 lokasjonene reiseutstillingen ble arrangert. Man kan derimot anta at lokasjonene ble valgt gjennom en blanding av militær tilknytning på stedene utstillingene ble arrangert, sammen med ønsket om å arrangere forsvarsutstillinger i områder dette tidligere ikke hadde blitt gjort før. Ser man tilbake på åpningstalen på Harstad-utstillingen kom det spesielt tydelig frem at arrangementet også skulle vise at Nord-Norge var viktig, og da spesielt med tanke på den strategiske beliggenheten.¹⁸⁰ Denne tematikken om solidaritet og samhørighet går også igjen i Skjønbergs tale på Kongsvinger, hvor han poengterer at utstillingen også skulle fungere som et tegn på denne tematikken «mellom alle dele i dette land når det gjelder vårt forsvar og vår frihet.»¹⁸¹

Sammenligning av utstillingenes gjennomføring

Selv om utstillingene hadde forskjellige formater og publikum fra forskjellige deler av landet, var gjennomføringen stort sett lik. Begge utstillingene bestod for det meste av de samme aktørene med de samme arbeidsoppgavene. Folk og Forsvar hadde i begge anledninger ansvaret som hovedarrangør, hvor de fungerte som bindeleddet mellom utstillingenes samarbeidspartnere. De bidro hovedsakelig i planleggingen, budsjettering og ledelse av arrangementene, hvor spesielt konsulent Andresen ble en viktig figur ved begge utstillingene som organisasjonens representant. Organisasjonen bidro også økonomisk til utstillingene, men ettersom kildene om bidrag til reiseutstillingen er få, er dette vanskelig å sammenligne. Derimot vet vi at organisasjonen bidro med 20 000 kroner til Harstad-utstillingen.¹⁸² Videre hadde også Forsvaret den samme rollen som den største bidragsyteren ved begge utstillingene. Forsvaret

¹⁷⁹ Folk og Forsvar, *Folk og Forsvars arbeid gjennom 10 år*, 30.

¹⁸⁰ RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Tor Skjønbergs åpningstale i Harstad*, 04.07.1953

¹⁸¹ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Kongsvinger», *Formann Skjønbergs åpningstale på Kongsvinger*

¹⁸² Se RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Protokoll fra det konstituerende møtet for Forsvarsutstillingen i Harstad*, 26.03.1953, *Brev om forsvarsutstillingen i Harstad fra Folk og Forsvars generalsekretær Gunnar Sand*, og *Gjenpart til Folk og Forsvar av brev til Hærens, - Sjøforsvarets, - og Luftforsvarets overkommando*, 16.03.1953 i mappen «Harstad».

forsynte utstillingene med både utstillingsmateriell og representanter fra de forskjellige forsvarsavdelingene, samtidig som de bidro med økonomisk støtte i form av søkte midler og gjennom ekstraordinære tilskudd. I tillegg bisto de med støtte og reklame til utstillingen, hvor de gjennom aktiv uttalelse om og deltakelse ved utstillingene, bidro til å skape et inntrykk av at Forsvaret støttet opp under utstillingens formål og budskap, samt saken Folk og Forsvar arbeidet for. Til sist er det også interessant å se at de samme organisasjonene støttet opp med sine lokale avdelinger under begge utstillingene. Lottene var representert ved begge utstillingene, hvor de hovedsakelig bidro med salg av billetter og forfriskninger til de besøkende. På samme måte var også Norges Forsvarsforening til stede både i Harstad, og langs ruten til reiseutstillingen. De lokale forsvarsforeningene var nyttige bidragsytere for organiseringen og gjennomføringen av reiseutstillingen, hvor de viste seg spesielt nyttige med sine bidrag til selve utstillingen, arbeid med lokalavisene, og informasjon om hvilke lokale autoriteter som burde innbys til åpningshøytidelighetene.¹⁸³ Til tross for mangelen på spesifisert informasjon om hva de lokale forsvarsforeningene bidro med i Harstad, tyder kildene på at de bidro på samme måte i Harstad som de gjorde i Kongsvinger og under reiseutstillingen.

Sammenligning av utstillingenes innhold

Til tross for at utstillingene hadde forskjellige formater, er det tydelig at de fulgte en lignende mal når det kom til innhold og elementer som skulle inkluderes i utstillingene. Begge utstillingene besto av åpningshøytideligheter, avdelinger for de militære grenene, områder for filmfremvisning, publikumsseksjoner, og annet materiell som bilder og plakater som skulle formidle innhold til publikum. I tillegg viser undersøkelsene at utstillingene naturlig nok ved flere tilfeller benyttet seg av det samme utstillingsmaterialet. Dette gjenbruket av materiell viser seg spesielt tydelig ved publikumsseksjonene og de større gjenstandene, hvor man i pressen tydelig kan se at begge utstillingene eksempelvis benyttet dykkertanken, lyskasteren, enmanns-ubåten og kystartilleriets kanoner.

På den annen side var det også noen klare forskjeller i utstillingenes innhold. Den mest åpenbare forskjellen var at Harstad-utstillingen hadde en betydelig bredere representasjon av forsvarets avdelinger enn reiseutstillingen. Til tross for at marinen, flyvåpenet og hæren var representert ved begge utstillingene, inneholdt Harstad-utstillingen også representanter fra snevrere avdelinger i Forsvaret. I praksis betød dette at utstillingen hadde mer utstyr å vise frem fra sine avdelinger, hvor spesielt kjøretøy som Hærens stridsvogn og ingeniørvåpenets

¹⁸³ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Lillehammer», *Redegjørelse for den «rullende» forsvarsutstillingen*.

veiskrape fikk oppmerksomhet. I tillegg var det også bare Harstad-utstillingen som arrangerte flyoppvisninger og flyturer for publikum. Utover dette hadde utstillingen på Harstad et større fokus på forsvarets skoler enn reiseutstillingen. Dette er tydelig da de både hadde filmfremvisninger, foredrag, og en egen separat avdeling for Forsvarets skoler og utdanningsmuligheter i Forsvaret. Derimot hadde også reiseutstillingen elementer som ikke opplyses om i Harstad. Et godt eksempel er reiseutstillingens NATO-avdeling og pamfletter som formidlet om alliansens oppbygning og arbeid. Det er også verdt å nevne at reiseutstillingen tidvis også hadde lokal variasjon av innhold, gitt at de lokale forsvarsforeningene kom med bidrag på eget initiativ.

Det er trolig flere årsaker til disse forskjellene. Først og fremst er det tydelig at de forskjellige formatene utstillingene hadde preget forskjellene. Reiseutstillingen hadde flere tydelige begrensninger som Folk og Forsvar måtte ta hensyn til. De mest utslagsgivende begrensningene var nok de 10 jernbanevognene, og nødvendigheten av at utstillingen måtte være mobil og effektiv. Videre kan det også være flere mulige årsaker til hvorfor de valgte å gjenbruke utstillingsmateriell. Først er det allerede vist at begge utstillingene hadde like hensikter. Det ville derfor være hensiktsmessig for Folk og Forsvar å resirkulere elementer og materiell de visste var mulig å få tak i, og som samtidig hadde vist å slå godt an hos et publikum tidligere. I tillegg til dette måtte Folk og Forsvar gjøre et større utvalg av materiellet de ønsket å inkludere i reiseutstillingen enn de måtte i Harstad. Det gir derfor mening at Folk og Forsvar så det som hensiktsmessig å gjenbruke de delene av utstillingen i Harstad som mest trolig ville bidra til å oppnå deres mål om å skape forståelse og engasjement for forsvaret hos publikum. Samtidig kan en annen årsak ha vært at det var praktisk å gjenbruke utstyret. Siden utstillingen måtte forholde seg til en tettpakket timeplan, kan det ha blitt sett på som en fordel å benytte utstyr man hadde erfaring med fra tidligere utstillinger.

Nyere forskning viser også hvordan Folk og Forsvars utstillinger tydelig lignet på utstillinger som ble arrangert av informasjonstjenestene USIS og NATIS for å påvirke mennesker til fordel for vestlige interesser. Både før og etter 1953 arrangerte informasjonstjenestene som USIS og NATIS både omreisende og stasjonære utstillinger i vesteuropeiske land, både som svar på sovjetisk propaganda, men også for å informere om Marshallplanen, NATO, og samarbeid med vestmaktene.¹⁸⁴ I likhet med Folk og Forsvars utstillinger i Norge ble disse utstillingene

¹⁸⁴ Danielsen, "Pro-atlantisk påvirkningspolitikk i Norge i årene rundt 1949.", 111 og Linda Risso, "Propaganda on wheels: The NATO travelling exhibitions in the 1950s and 1960s," *Cold War History* 11, no. 1 (2011): 9-12, <https://doi.org/10.1080/14682745.2011.545595>

arrangert som svar på en økende kritisk holdning til økte tilskudd til opprustning, og observasjoner av varierende støtte og forståelse for alliansen innad i medlemslandene.¹⁸⁵ I likhet med Folk og Forsvars utstillinger benyttet også NATIS-utstillingene pamfletter, fotografier, plakater, utstillingsobjekter og film for å skape interesse og formidle om formålet med NATO, og for å skape en forestilling om at opprustning og et vestlig samarbeid ville være de beste, om ikke eneste måtene å sikre vestens demokratier, fred og frihet.¹⁸⁶

Utstillingenes mottakelse i samtiden

Basert på avisene som har vært tilgjengelige for denne oppgaven, er det tydelig at begge utstillingene ble mottatt veldig positivt av pressen i samtiden.¹⁸⁷ Utstillingene fikk hovedsakelig positiv omtale, hvor innholdet ble omtalt som både interessant og innholdsrikt. Pressen viet også mye oppmerksomhet til publikum, hvor de ved flere anledninger beskrev at oppmøtene var større enn forventet, og at publikum var interessert og lot seg imponere av det de hadde kommet for å oppleve på utstillingen. Imidlertid var det derimot publikumsseksjonene og de større utstillingsgjenstandene som fikk mest oppmerksomhet i pressen.

Derimot har det vært vanskelig å finne avisartikler som stilte seg direkte kritisk til utstillingene. Den kritikken som ble gitt var som regel rettet mot deler av innholdet til utstillingene. Eksempelvis kritiserte *Folkeviljen* Harstad-utstillingen for å ikke ha levd opp til forventningene som ble gitt av forhåndsomtalen, samtidig som de kritiserte avdelingen for forsvarets skoler for å ikke passe helt inn på grunn av dens separate beliggenhet.¹⁸⁸ Sammenlignet med Harstad-utstillingen, opplevde reiseutstillingen flere kritiske vurderinger. Aviser som *Telen* uttrykte i likhet med *Folkeviljen* at utstillingen ikke levde opp til forventningene i forhåndsomtalen. Journalistene formidlet at utstillingen hverken hadde klart å overbevise dem om at det norske forsvaret var i god stand, eller å gi dem en følelse av trygghet og fremgang. Avisen pekte spesielt på utstillingsmateriellet, samt den aktive bruken av plakater som måtte leses, som årsaker til dette. Til slutt kritiserte de også utstillingen for å være kjedelig som et resultat av at utstillingsobjektene hadde blitt revet for mye ut av de sammenhengene de ellers var i, noe som gjorde det vanskelig å leve seg inn i utstillingen. De mente at utstillingens størrelse var årsaken til problemet, og at utstillingen ga et dårlig inntrykk av forsvaret.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Risso, «Propaganda on wheels», 9-12.

¹⁸⁶ Ibid, 12-17.

¹⁸⁷ Som for det meste har bestått av større lokalaviser, med noen unntak som Aftenposten.

¹⁸⁸ Folkeviljen, "Messe-nytt", 2.

¹⁸⁹ Telen, «Rekordbesøk på forsvarsutstillingen på Notodden», 2.

Som tidligere nevnt i denne oppgaven er det derimot vanskelig å presisere om denne overveldede positive omtalen var et resultat av oppriktig begeistring for utstillingene, eller om det lå andre årsaker bak. Det er derimot tydelig at det i samtiden ikke alltid var godt mottatt å formidle om alternativ utenrikspolitikk som så negativt på alliansen, hvor de som forsøkte dette i offentligheten tidvis skal ha blitt forsøkt tiet. Et eksempel på dette er hvordan det venstreopposisjons-dannede bladet *Orientering* kjempet i direkte motvind mot Arbeiderpartiet og deres aviser. Som innbitte motstandere av NATO omtalte de sin situasjon som at «Orientering var en isbryter i den Kalde Krigens isøde; en råk måtte holdes åpen i et klima uten tegn til vårløsning».¹⁹⁰

Folk og Forsvars vurderinger av utstillingene

Gjennom korrespondansen innad i Folk og Forsvar, samt gjennom rapporter og brev fra konsulent Andresen, uttrykkes det at organisasjonen stort sett var fornøyde med utstillingene. Spesielt besøkstallene fikk mye fokus i sammenheng med vurderingene av utstillingene. Ved forsvarsutstillingen i Harstad uttrykte både Andresen og Skjøsberg å ha vært svært fornøyde med utstillingen, spesielt på grunn av antallet besøkende som allerede første dagen passerte 5000 mennesker. Andresen oppgir også det totale antallet besøkende hadde vært 14.500 personer,¹⁹¹ og formidler at han var tilfreds med utstillingen, og at inntrykket var at den hadde vært vellykket. På samme måte ble reiseutstillingens besøkstall viktige i vurderingene av utstillingen innad i organisasjonen. Til tross for dårlig vær gjennom store deler av turen hadde totalt 38 000 mennesker besøkt reiseutstillingen, som ifølge dem selv var mye mer enn de hadde forventet, og åpningen på Kongsvinger ble omtalt av Andresen som en rekord.¹⁹²

Derimot må det også nevnes at organisasjonen ga uttrykk for at det også var problematiske og kritikkverdige elementer ved utstillingene. Et godt eksempel er hvordan konsulent Andresen tydelig påpekte de lave besøkstallene ved avdelingen for forswarets skoler i Harstad. Basert på kildene i denne oppgaven var valget om å dele opp utstillingen i flere lokasjoner det mest kritiske problemet organisasjonen nevner i sammenheng med Harstad-utstillingen, hvor

¹⁹⁰ Eirik Wig Sundvall, *Gerhardsens Valg: Arbeiderpartiets tunge avskjed med Sovjetunionen 1917-1949*, Oslo: Gyldendal, 2016, 252-252

¹⁹¹ RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», Konsulent Andresens rapport om *Forsvarsutstillingen i Harstad 1953*, 03.08.1953 og Folk og Forsvars, «*Forsvarsutstillingen I Harstad*», i *Kontaktbulletinen*, nr.29, 24.07.1953, 14.

¹⁹² RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Korrespondanse», *Brev fra B.M. Andresen til Gunnar Sand*, 24.09.1953 og Folk og Forsvars arkiv, *Folk og Forsvars Årsrapport 1953*, 27 og Folk og Forsvar, *Folk og Forsvars arbeid gjennom 10 år*, 58.

Andresen går så langt som å påpeke at det aldri måtte skje igjen.¹⁹³ Også reiseutstillingen mottok kritikk i samtiden. Konsulent Andresen, som reiste rundt med utstillingen, kritiserte både deler av innholdet og gjennomføringen av utstillingen. Uten å gå veldig i detalj uttrykte han misnøye med filmene de hadde å vise frem, samtidig som den utvendige delen av utstillingen ikke svarte til hans egne forventninger. I tillegg er det tydelig gjennom korrespondansen at gjennomføringen, med tanke på transporter og rigging, var mye mer omfattende med det lille personellet de hadde enn først antatt, og at det var problemer med å få ting på plass gjenstander som plakater til ankomst. Til slutt var også oppmøtet av de inviterte gjestene til åpningshøytidelighetene et problematisk tema, hvor Andresen opplyser om at oppmøtet til tider var svært dårlig, og at dette hindret utstillingen fra å oppnå enda flere besøkende.¹⁹⁴

Derimot er det fortsatt ikke klart hva Folk og Forsvar la i at utstillingene var vellykkede. Tar man utgangspunkt i at det virker som besøkstallene tilsynelatende ble mest vektlagt, er det fortsatt vanskelig å avgjøre omfanget av suksessen. Det er også svært omdiskutert hvor godt det i det hele tatt er mulig å konkludere med hvilken grad av suksess slike utstillinger kunne ha. Linda Risso peker på at det er en forskjell mellom å ha kunnskap om antallet mennesker som kom for å se disse utstillingene, kontra å vurdere hvilken påvirkningskraft og suksess utstillingen og innholdet hadde med å formidle og overbevise publikum om budskapet de ønsket å formidle.¹⁹⁵ Dessuten er det også vanskelig å være sikker på hvor mye man egentlig kan stole på de vurderingene som gjøres av organisasjonen selv. For det første er organisasjonen veldig vag i kildematerialet når det kommer til vurderingene av utstillingene, til tross for fokuset på besøkende. De uttrykker derimot ingen målsetting annet enn deres hensikter, noe som gjør det vanskelig å sjekke om deres vurderinger stemmer overens med eventuelle mål. Samtidig er det vanskelig å vite hvor objektive de forskjellige kildene er i deres vurderinger og omtale av utstillingene. Med tanke på at majoriteten av kildene denne oppgaven tar for seg, er det tydelig at konsulent Andresen er en sentral figur. Derimot er det uklart i hvor stor grad han er ærlig, og siden han var en sentral figur ved organiseringen av begge utstillingene, usikkert hvilke interesser han eventuelt måtte ha av å sette sitt eget arbeid i så

¹⁹³ Riksarkivet, RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Folk og Forsvars rapport om Forsvarsutstillingen i Harstad 1953*.

¹⁹⁴ RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Korrespondanse», *Brev fra B.M. Andresen til Gunnar Sand*, 30.09.1953.

¹⁹⁵ Risso, "Propaganda on wheels: The NATO travelling exhibitions in the 1950s and 1960s.", 21.

godt lys som mulig. Disse bekymringene gjelder også for de andre kildene fra organisasjonen, hvor det hele tiden er et spørsmål om hvor ærlige de var i sin korrespondanse om utstillingene.

Kapittel 6 – Konklusjon

Innledningsvis reiste jeg de følgende spørsmålene: *Hvordan formidlet Folk og Forsvar norsk forsvarspolitik gjennom offentlige utstillinger i 1953, og hvordan ble utstillingene mottatt i offentligheten og senere evaluert av organisasjonen selv?*

Denne oppgaven har vist hvordan Folk og Forsvar arrangerte utstillingene i 1953 i et forsøk på å øke forståelsen mellom folket og forsvaret i en tid preget av urolighet og usikkerhet knyttet til opprustning og blokkdeling, og en skepsis mot gjennomføring av politikk som potensielt kunne plassere Norge i en utsatt posisjon i stormaktspolitikken. Som et resultat av økte forventninger til det norske samarbeidet i NATO, var håpet at utstillingene ville bidra til å styrke befolkningens støtte for de økte bevilgningene fra staten og til samarbeidet i NATO.

Gjennom analyse og sammenligning av utstillingenes hensikt, innhold og gjennomføring har oppgaven vist hvordan utstillingene hadde som mål og formidle om forsvarssaken ved å vise frem hva den økte militære bistanden gikk til, og hva samarbeidet i NATO hadde å si i for opprustningen av det norske forsvaret. Utstillingene benyttet i stor grad samme mal og innhold til tross utstillingenes forskjellige formater og lokasjoner, hvor mye tyder på at Folk og Forsvar anså det som viktig å vise frem konsekvensene av forsvarspolitikken. For å gjøre dette benyttet Folk og Forsvar både representanter og materiell fra Forsvaret, samtidig som de arrangerte oppvisninger med materiellet for at publikum virkelig skulle kunne ta og føle på hva pengene og samarbeidet resulterte i. Hvilke representanter og materiell utstillingene viste frem varierte trolig som et resultat av utstillingene disponible plass, men tross dette var Hæren, Flyvåpenet, Marinen og Forsvarets Skoler til stede ved begge utstillingene. Avdelingene hadde i oppgave å vise frem utstyr og formidle om utstillingens innhold til publikum, samtidig som de også arrangerte oppvisningene. Disse ble spesielt populære, hvor store utstillingsgjenstander som kanoner, dykkertank, kjøretøy, parader og flyoppvisninger ble brukt både for å demonstrere hva det norske forsvaret hadde blitt, men også hva det kunne bli til. Samtidig benyttet Folk og Forsvar også filmfremvisninger og diverse materiell som plakater for å informere om alt ifra utstyret som ble vist frem, til militær utdanning og oppbyggingen av NATO. Til sist benyttet Folk og Forsvar åpningsseremoniene til sin formidling av forsvarspolitikken, hvor representanter fra organisasjonen holdt taler om viktigheten av et moderne Forsvar i samarbeid med NATO. Talene la stor vekt på at Norge var et lite land i en utsatt posisjon som bare ønsket

fred, og at de beste måtene å kunne sikre seg mot nye invasjonene var gjennom oppbyggingen av et norsk forsvar, og da spesielt gjennom samarbeidet i NATO.

Oppgaven har også vist hvordan Folk og Forsvars utstillingsvirksomhet i stor grad ble arrangert og gjennomført i samarbeid med de samme aktørene. Som arrangører stod Folk og Forsvar for planlegging og organisering av utstillingene, samtidig som de også deltok med representanter som holdt taler om viktigheten av forsvarssaken og alliansen. Videre var Folk og Forsvar tydelig involvert arbeid med pressen, hvor de forsøkte å sikre best mulig forhåndstale til utstillingene i de forskjellige lokalavisene. For å gjennomføre utstillingene var også samarbeidet med Forsvaret og andre interesseorganisasjoner kritisk, hvor Forsvaret var den viktigste bidragsyteren av materiell, personell, og penger. Samtidig bidro Forsvaret til å gi utstillingene et preg av legitimitet gjennom intervjuer, taler og tilstedeværelse ved utstillingene, og da spesielt ved åpningsseremoniene. Utover dette bisto interesseorganisasjonene, som Lottene og de lokale Forsvarsforeningene, med mindre praktiske oppgaver som å informere om hvem som burde inviteres, til å hjelpe til med oppsett og nedrigging av utstillingene. Dette ble allikevel ansett som verdifulle og viktige bidrag for å få arrangementene til å gå på skinner.

Analysene av avisene som omtalte utstillingen har også bidratt til å vise hvordan utstillingene ble svært godt mottatt av offentligheten i samtiden. Selv om utstillingene varierte i omfang og innhold, mottok begge utstillingene for det meste unison positiv omtale, hvor pressen omtalte de som spennende og innholdsrike. Gjennom artiklene i avisene får man inntrykket av at både publikum og pressen var spesielt interessert i de større utstillingsgjenstandene og publikumsseksjonene, hvor avisene beskrev publikum som engasjert og større enn forventet ved begge utstillingene. På den annen side viser også oppgaven at det var en betydelig liten andel av kritisk omtale av utstillingene, til tross for at Folk og Forsvar arbeidet med tematikk som var mye omtalt og diskutert i samtiden. Det er derimot vanskelig å si noe konkret om hvorfor det ikke fantes flere kritiske stemmer blant avisene som omtalte utstillingene. I introduksjonen ble det påpekt at det er påstander om at Folk og Forsvar skal ha mottatt overveldende støtte i både arbeiderpressen, den ikke-sosialistiske pressen og liberale aviser,¹⁹⁶ og at aviser i denne perioden ofte var tilknyttet politiske partier. Men om mangelen på kritikk er tilfeldig, eller om den kan skyldes andre årsaker som politiske motiv hos avisene, er som tidligere nevnt både vanskelig og utenfor denne oppgaven.

¹⁹⁶ Dahlen og Werenskjold, «Norwegian Defence and Security Policy», 166.

Til slutt har oppgaven også vist hvordan Folk og Forsvar vurderte utstillingene som vellykkede, til tross for at det er vanskelig å definere hva organisasjonen baserte vurderingen på. Det er derimot tydelig at kildematerialet som formidlet organisasjonens meninger og inntrykk la stor vekt på besøkstallene utstillingene hadde, som ifølge rapporter og omtale i avisene skal ha vært over forventningene ved begge utstillingene. Det er derfor ikke urimelig å anta at besøkstallene spilte en stor rolle når det kom til vurderingen av utstillingene, spesielt når vurderingene ses i sammenheng med at utstillingene fikk mange flere besøkende enn de hadde antatt på forhånd. Det gir også mening at Folk og Forsvar brukte besøkstall som en måte å måle utstillingenes suksess, da det er vanskelig, om ikke umulig for historikere å bedømme den faktiske suksessen til slik formidling.¹⁹⁷

Avslutningsvis er det verdt å påpeke at oppgaven også viser at det fremdeles er behov for videre undersøkelser av Folk og Forsvars bidrag i påvirkningsarbeidet i løpet av den kalde krigen. Til tross for at historikere allerede har forsket på Folk og Forsvars tilknytning til det offentlige diplomatiet og den pro-atlantiske påvirkningen, og organisasjonens opprinnelse og politiske tilknytninger,¹⁹⁸ er det fortsatt flere aspekter av påvirkningen som kan være verdt å se nærmere på. I tråd med denne oppgaven vil eksempelvis studier av de andre metodene Folk og Forsvar benyttet være fruktbare temaer for å videre utvide vår forståelse om påvirkningsarbeidet som ble utført av norske aktører for å fremme forsvarspolitikken og NATO i årene rundt 1949. Videre er også Folk og Forsvars samarbeid med informasjonstjenester som NATIS også et tema som kan være av interesse for å videre forstå hvordan organisasjonen samarbeidet med utenlandske aktører for å sikre norsk støtte mot vest.

¹⁹⁷ Risso, *Propaganda and intelligence in the Cold War*, 9.

¹⁹⁸ Se Danielsen og Werenskjold.

Kildemateriale

Arkivmaterieell

Folk og Forsvars internarkiv (FF)

Årsrapport for 1953.

Riksarkivet (RA)

PA-0828 - Folk og Forsvars arkiv

F/L0019 – Boks for den ambulerende utstillingen

RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Fredrikstad». *Brev fra Folk og Forsvar til Fredrikstad Forsvarsforening, 20.11.1953.*

RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Kongsvinger». *Formann Skjønbergs åpningstale på Kongsvinger.*

RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Kongsvinger». *General Bergs åpningstale på Kongsvinger.*

RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Kongsvinger», *Oversikt over innbudte til åpningen på Kongsvinger*

RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Kongsvinger», *Korrespondanse mellom Folk og Forsvar og Glåmdalen og Hedmarkens Amtstidende.*

RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Kongsvinger», *Korrespondanse mellom Folk og Forsvar og Hedmarkens Amtstidende.*

RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Kongsvinger». *Korrespondanse mellom Norges Forsvarsforening og Løytnant Ernst Eng i Kongsvinger Forsvarsforening. 11.09.1953.*

RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Korrespondanse», *Brev fra B.M. Andresen til Gunnar Sand, 24.09.1953.*

RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Korrespondanse», *Brev fra B.M. Andresen til Gunnar Sand*
30.09.1953.

RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Kristiansand», *Brev fra Kristiansand Forsvarsforening til*
Norges Forsvarsforening, 03.11.1953.

RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Lillehammer», *Redegjørelse for den «rullende»*
forsvarsutstillingen.

RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Steinkjer», *Brev fra Gunnar Sand til Oberst Qvam*,
16.09.1953.

RA/PA-0828/F/L0019/mappe «Steinkjer», *Brev fra Gunnar Sand til Kaptein Birger*
Mathisen, 22.09.1953.

F/L0020 – Boks for Folk og Forsvars utstillinger

RA/PA-0828/F/L0020. *Brev fra konsulent Andresen fra Harstad til Folk og Forsvar*.
16.07.1953.

RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad». *Brev fra Bernhard til Folk og Forsvar*. 29.06.1953.

RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad». *Brev fra Distriktskommandoen i Nord-Norge til*
Folk og Forsvar 22.11.1952.

RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Brev fra Koren til Andresen*, 08.07.1953.

RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad». *Brev om Forsvarsutstillingen i Harstad fra Gunnar*
Sand til Forsvarsdepartementet. 10.03.1953.

RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad». *Folk og Forsvars rapport om Forsvarsutstillingen i*
Harstad 1953.

RA/PA-0828/F/L0020/mappen «Harstad». *Konsulent Andresens rapport om*
Forsvarsutstillingen i Harstad til Folk og Forsvar 1953. 03.08.1953.

RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad», *Gjenpart til Folk og Forsvar av brev til Hærens, - Sjøforsvarets, - og Luftforsvarets overkommando, samt Forsvarets sanitet og rekrutteringskontor fra Forsvarsdepartementet.* 16.03.1953.

RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad». *Korrespondanse mellom Forsvarets rekrutteringskontor og arbeidsutvalget for Harstad-messen om leie av kino, skrevet.* 16.04.1953.

RA/PA-0828/F/L0020/mappe «Harstad». *Protokoll fra det konstituerende møtet for Forsvarsutstillingen i Harstad.* 26.03.1953.

Aviser og tidsskrifter

Aftenposten. «Forsvarspropaganda på hjul». *Aftenposten.* 18.09.1953.

Folkeviljen. «Forsvarsutstillingen i Harstad imponerende». *Folkeviljen.* 07.07.1953.

Folkeviljen. «God gratis utdanning i Forsvaret». *Folkeviljen.* 07.07.1953.

Folkeviljen. «Messe-nytt». *Folkeviljen.* 07.07.1953.

Folkeviljen. «Messen åpnet i går». *Folkeviljen.* 04.07.1953.

Folkeviljen. «Storstilt mønstring av byens produksjon, handel, håndverk på 'Harstadmessen 1953'». *Folkeviljen.* 24.03.1953.

Folk og Forsvars arkiv. «Forsvarsutstillingen I Harstad». *Kontaktbulletinen*, nr.29 (24.07.1953): 14.

Fredrikstad Blad. «Folk og Forsvar». *Fredriksstad Blad.* 30.11.1953, 3.

Fremover. «Harstadmessa en avgjort suksess». *Fremover.* 06.07.1953.

Fremover. «Imponerende Forsvarsutstilling i Harstad». *Fremover.* 06.07.1953.

Glåmdalen. (Organ for Det norske Arbeiderparti). «Forsvarsutstillingen åpnet». *Glåmdalen.* 21.09.1953.

Harstad Tidende. «En imponerende utstilling.» *Harstad Tidende.* 06.07.1953.

Harstad Tidende. «Flott flyoppvisning fra torsdag, og gratis flyturer lørdag og søndag».

Harstad Tidende. 08.07.1953.

Harstad Tidende. «Representativ forsvarsutstilling i Harstad i dagene 4.-12. juli». *Harstad*

Tidende. 11.05.1953.

Linbäck-Larsen, Odd. «Omkring forsvarsutstillingen i Harstad». *Harstad Tidende*.

04.07.1953.

Nordlandsposten. «Motstanden mot ‘Folk og Forsvar’ avtar». *Nordlandsposten*. 03.03.1954.

Nordlys. «Vårt mål er et sveitsisk forsvar- ikke prøysisk». *Nordlys*. 06.07.1953.

Stjørdalingen. «Den ambulerende forsvarsutstillingen pr. tog kommer til Stjørdal 11.

oktober». *Stjørdalingen*. 06.10.1953.

Telen. «Rekordbesøk på forsvarsutstillingen på Notodden». *Telen*. 02.11.1953.

Tromsø, «Imponerende forsvarsutstilling i Harstad», *Tromsø*, 06.07.1953, 5.

Vesterålen, «Forsvarsutstillingen Folk og Forsvar», *Vesterålen*, 07.07.1953,

Vesterålen. «Imponerende forsvarsutstilling i Harstad». *Vesterålen*. 07.07.1953.

Internettkilder

Harvard Kennedy School. “Joseph Nye”. Hentet 08.05.2023.

<https://www.hks.harvard.edu/faculty/joseph-nye>

Store Norske Leksikon. «Norges lotteforbund». Torolf Rein. 15.04.2023.

https://snl.no/Norges_lotteforbund

University of Southern California. “Nicholas J. Cull”. Hentet 08.05.2023,

<https://annenbergl.usc.edu/faculty/nicholas-j-cull>

Litteratur

Bones, Stian. «Arbeiderpressen i Nord-Norge under den kalde krigen». I *Arbeiderhistorie* 2004. 55-81. Oslo: Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek, 2004.

Cull, Nicholas John. *The Cold War and the United States Information Agency: American Propaganda and Public Diplomacy, 1945-1989*. New York: Cambridge University Press, 2008.

Dahlen, Øystein Pedersen, og Rolf Werenskjold. «Norwegian Defence and Security Policy: The Struggle for Hearts and Minds in the 1950s». I *Nordic Media Histories of Propaganda and Persuasion*, redigert av Fredrik Norèn, Emil Stjernholm og C. Claire Thomson. 159-180 Cham: Palgrave Macmillan, 2022.

Danielsen, Helge. «'A Military ERP?' Military Assistance and US Public Diplomacy in Norway in the Early 1950s». *Journal of Transatlantic Studies* 15, no.4 (2017): 313-330. <https://doi.org/10.1080/14794012.2017.1371420>

Danielsen, Helge. «Making Friends at Court: Slow and Indirect Media in US Public Diplomacy in Norway, 1950-1965». I *Contemporary European History* 18, no.2 (2009): 179-198, doi:10.1017/S0960777309004925

Danielsen, Helge. «Mediating Public Diplomacy: Local Conditions and U.S. Public Diplomacy in Norway in the 1950s». I *The United States and Public Diplomacy*, redigert av Brian C. Etheridge og Kenneth A. Osgood. 285-314. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2010.

Danielsen, Helge. «Pro-atlantisk påvirkningspolitikk i Norge i årene rundt 1949». *Internasjonal politikk* 77, no. 1 (2019): 108-116, <https://doi.org/10.23865/intpol.v77.1620>

Engstad, Paul. *Fra kald krig til fredsbygging: Med Folk og Forsvar gjennom 50 år*. Oslo: Folk og Forsvar, 2000.

Eriksen, Knut Einar, og Helge Øystein Pharo. *Kald krig og internasjonalisering 1949-1965*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997.

- Folk og Forsvar, *Folk og Forsvars arbeid gjennom 10 år*. Oslo: Folk og Forsvar, 1961
- Folk og Forsvar, *Folk og Forsvars arbeid gjennom 25 år*. Oslo: Folk og Forsvar, 1976
- Jowett, Garth og Victoria O'Donnell. *Propaganda and Persuasion*. 5. utgave. Thousand Oaks, California: Sage, 2011.
- Ljødal, Vemund. *Utstillings-, messe- og øvrige begivenhetsmerker 1897: en illustrert katalog*. Vemund Ljødal, 2020.
- Nye, Joseph S. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs, 2004.
- Pharo, Helge. «Post-Cold War Historiography in Norway.» I *The Cold War - and the Nordic Countries : Historiography at a Crossroads*, redigert av Thorsten Borring Olesen. 97-142. Odense: University Press of Southern Denmark, 2004.
- Risso, Linda. *Propaganda and intelligence in the Cold War: The NATO Information Service*. London: Routledge, 2014.
- Risso, Linda. «Propaganda on wheels: The NATO travelling exhibitions in the 1950s and 1960s», *Cold War History* 11, no. 1 (2011): 9-25.
<https://doi.org/10.1080/14682745.2011.545595>.
- Sundvall, Eirik Wig. *Gerhardsens Valg: Arbeiderpartiets tunge avskjed med Sovjetunionen 1917-1949*. Oslo: Gyldendal, 2016.
- Sørli, Egil og Steinar Flaten. *Fra småbyavis til distrikts-organ: Glåmdalen 1926-76*. Kongsvinger: Glåmdalen, 1976.
- Sørлие, Sigurd og Helle Kristiane Rønne. *Hele folket i forsvar: Totalforsvaret I Norge Frem Til 1970*. Oslo: Unipub, 2006.